

Аналітичний звіт

КАТУВАННЯ ТА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ ПІД РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

на прикладі Київської, Харківської
та Херсонської областей

КВІТЕНЬ 2023

УДК

323.2:077](477.75-074)(048.83)=161.2 K82

ISBN 978-966-2403-25-1

Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 64 с.

PRAGUE CIVIL SOCIETY CENTRE

Звіт підготовлений Центром прав людини ZMINA в рамках проекту «Документування випадків тортур, скоєних у ході російської збройної агресії проти України» за підтримки Празького центру громадянського суспільства.

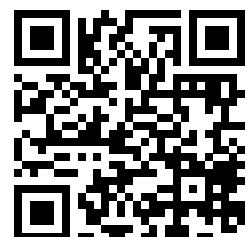
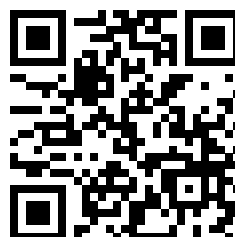
ZMINA дякує за допомогу із рецензуванням цієї доповіді Марії Квіцінській, Всесвітня організація проти катувань (ОМСТ).

Ця публікація містить натуралістичні описи інцидентів чи постраждалих, що можуть шокувати, вразити або схвилювати деяких читачів.

Центр прав людини ZMINA працює у сфері захисту свободи слова, свободи пересування, протидії дискримінації, попередження тортур і жорстокого поводження, боротьби з безкарністю, захисту правозахисників і громадських активістів на території України, включно з окупованим Кримом, а також захисту прав осіб, які потерпіли внаслідок війни. Організація проводить інформаційні кампанії, освітні програми, працює над моніторингом і документуванням випадків порушень прав людини, готує дослідження, аналітику й домагається змін завдяки національній та міжнародній адвокації.

Детальніше про Центр прав людини ZMINA та його діяльність:
zmina.ua, zmina.info

Контакти для зауважень і пропозицій: info@humanrights.org.ua
© Центр прав людини ZMINA, 2023

Металевий кийок, яким били цивільних у с. Борщівка Харківської області. Фото зроблене Центром прав людини ZMINA під час польової місії 2 лютого 2023 року.

У цьому звіті проаналізовано випадки катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, задокументовані Центром прав людини ZMINA у Харківській, Київській та Херсонській областях у січні-березні 2023 року, а також дані, зібрані із відкритих джерел. Дослідження містить: загальний огляд системних практик тортур та жорстокого поводження стосовно цивільного населення на новоокупованих територіях; аналіз типів місць незаконного тримання і вчинення тортур, особливостей затримань цивільних громадян та категорій місцевих мешканців, які підпадали під найбільший ризик тортур і жорстокого поводження (колишні українські військовослужбовці, учасники АТО/ООС, колишні і чинні співробітники органів правопорядку, цивільні волонтери, політичні і громадські активісти, представники органів влади і місцевого самоврядування, місцеві підприємці, «лідери думок», учасники спротиву окупації, а також особи з проукраїнською позицією); інформацію про структури, причетні до тортур і жорстокого поводження, методи катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; а також окремі задокументовані випадки тортур. Наведена у цьому дослідженні інформація та свідчення були належним чином зібрані та задокументовані Центром прав людини ZMINA відповідно до міжнародних стандартів та передані Офісу Генерального прокурора України, національним слідчим органам, Спеціальному доповідачу ООН з питань тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, Моніторинговій місії ООН з прав людини, Незалежній міжнародній комісії ООН з розслідування порушень в Україні, Міжнародному кримінальному суду — з перспективою їх подальшого розслідування, представлення для національної та міжнародної аудиторії. Це сприятиме ідентифікації російських військових, причетних до вчинення тортур, притягнення їх до відповідальності, відшкодування шкоди жертвам тортур.

ЗМІСТ

Загальний контекст дослідження	6
Методологія дослідження	10
Фактологічна інформація щодо проведеного дослідження	15
Документування свідчень жертв та свідків жорстокого поведіння і тортур	15
Фіксація повідомлень про тортури із відкритих джерел інформації	16
Загальний огляд системних практик тортур та жорстокого поведіння стосовно цивільного населення на новоокупованих територіях	19
Жорстоке поведіння і тортури цивільного населення на початковому етапі широкомасштабного вторгнення РФ у Київській області	23
Дослідження випадків тортур і жорстокого поведіння в Харківській та Херсонській областях	27
Загальна типологія місць незаконного тримання і вчинення тортур	28
Стихійні місця незаконного тримання чи вчинення тортур	29
Організовані місця незаконного тримання чи тортур (катівні)	29
Пошук та відбір жертв для катувань окупаційними підрозділами	31
Особливості затримань цивільних громадян	32

Категорії затриманих потерпілих	33
Колишні військовослужбовці, учасники АТО/ООС, колишні і чинні співробітники органів правопорядку та силових структур	33
Цивільні волонтери, політичні і громадські активісти	33
Представники органів влади і місцевого самоврядування	34
Підприємці, «лідери думок»	35
Учасники спротиву окупації, а також особи з проукраїнською позицією	35
Фільтрація цивільного населення і загальна атмосфера терору	37
Підрозділи, причетні до тортур і жорстокого поводження	38
Представники Федеральної служби безпеки Російської Федерації	40
Армійські підрозділи Російської Федерації	40
Підрозділи так званих «ДНР» та «ЛНР»	42
Методи катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання	44
Фізичні тортури та жорстоке поводження	45
Психологічні знущання та поводження, що принижує людину	47
Висновки	51
Окремі задокументовані випадки тортур	57

ЗАГАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2014 році Збройні сили Російської Федерації (ЗС РФ) окупували Автономну Республіку Крим та місто Севастополь (АРК). Було захоплено основні військові й інфраструктурні об'єкти. Військову операцію проводили підрозділи без розпізнавальних знаків. Органи влади РФ на початку конфлікту заперечували участь ЗС РФ в окупації.

Датою початку окупації Кримського півострова в Україні визнано¹ 20 лютого 2014 року. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у рішенні щодо прийнятності справи «Україна проти Росії (щодо Криму)» за № 20958/14 визнав², що Росія несе відповідальність за дотримання прав людини в українському Криму, бо здійснювала фактичний контроль над півостровом від 27 лютого 2014 року.

Окупація і спроба анексії Криму не були визнані міжнародною спільнотою, що відображене в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 68/262 «Територіальна цілісність України»³ від 27 березня 2014 року. Пізніше відповідна позиція була неодноразово підтверджена в інших міжнародно-правових документах.

Одразу після окупації Кримського півострова Російська Федерація розпочала збройну агресію на сході України, у Донецькій та Луганській областях. Згідно із кваліфікацією, наданою Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) у звітах за 2016, 2017 та 2018 роки⁴, щонайменше з 30 квітня 2014 року на Донбасі триває неміжнародний збройний конфлікт між Україною та неурядовими озброєними угрупованнями (так звані «ДНР» та «ЛНР»), а щонайменше з 14 липня 2014 року — ще й міжнародний за участю Росії.

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Донецькій і Луганській областях 15 квітня 2014 року уряд України оголосив про початок «антитерористичної

1 Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

2 Grand Chamber Admissibility Decision in the case of Ukraine v. Russia (re Crimea) (app. nos 20958/14 and 38334/18): <https://www.refworld.org/cases/ECHR,60016bb84.html>

3 Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 27.03.2014 № 68/262 «Територіальна цілісність України» A/RES/68/262: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf>

4 The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court Report on Preliminary Examination Activities 2017: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otp-rep-PE_ENG.pdf

операції» на сході країни (з квітня 2018 до лютого 2022 року — Операція об'єднаних сил).

Окупація супроводжувалась придушенням масштабного цивільного спротиву. 26 лютого 2014 року біля Верховної Ради АР Крим Меджліс кримськотатарського народу (самоврядний представницький орган кримських татар) спільно з іншими проукраїнськими активістами організував мітинг на підтримку територіальної цілісності України. Вночі з 26 на 27 лютого російський спецназ захопив кримський парламент. Пізніше РФ кримінально переслідувала учасників протесту за звинуваченням в організації масових безладів (так звана «справа 26 лютого»⁵). При цьому так званий «референдум про статус Криму», не визнаний міжнародною спільнотою, був проведений лише 16 березня 2014 року.

Від початку окупації на Кримському півострові відбувалися зникнення, катування і позасудові вбивства цивільних. Першою жертвою став Решат Аметов, кримськотатарський активіст, який 3 березня 2014 року вийшов на одиночний пікет проти окупації на площу Леніна в Сімферополі. Звідти його викрали троє людей з так званих «загонів самооборони Криму» (парамілітарне формування, організоване агентами РФ в ході окупації), які підійшли до Аметова, вивели з площі, скрутили, посадили в автомобіль і повезли його у невідомому напрямку. 15 березня його тіло було знайдене зі слідами тортур у селищі Земляничне Білогірського району, за 60 км від Сімферополя. На тілі чоловіка були численні ознаки катування, голову було обв'язано скотчем, очі були виколоті, а поряд із ним лежали наручники. Причиною смерті було назване ножове поранення в око. У вересні 2019 року Національна поліція України та прокуратура АРК оголосили про підозру у викраденні Аметова Євгену Скрипніку (керівнику групи «кримської самооборони», відставнику збройних сил Росії) та двом його підлеглим: Олександр Руденку та Олександр Баглюку. Усіх трьох підозрюваних оголошено в міжнародний розшук.

За перші сім років окупації Криму Росією Моніторингова місія ООН з прав людини задокументувала⁶ 43 випадки насильницьких зникнень у Криму, з яких найостанніший за часом стався 23 травня 2018 року. З 43 жертв насильницького зникнення 11 осіб (усі — чоловіки) залишаються зниклими безвісти, а один чоловік перебуває під вартою. За висновками Управління Верховного Комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), насильницькі зникнення в Криму вчинялися, ймовірно, озброєними групами, такими як «самооборона Криму» і козацькі

5 «Доклад Международной экспертной группы. «Дело 26 февраля». Часть 1. Реконструкция и правовой анализ событий 26 февраля 2014 года у здания Верховной Рады Автономной Республики Крым в г. Симферополь» / Под общей ред.: Р. Мартыновский, Д. Свиридова. — Киев, 2017. — 98 с. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Web_26_02_Crimea_Analit_Zvit.pdf

6 Насильницькі зникнення в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі (Україна), тимчасово окупованих Російською Федерацією: інформаційна довідка / Моніторингова місія ООН з прав людини, 31.03.2021: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-03/UKR%20BN%20on%20Enforced%20dis%20Crimea%20.pdf>

групи; представниками Федеральної служби безпеки Російської Федерації; іншими органами, зокрема «поліцією Криму». Викрадачі застосовували катування і жорстоке поводження, щоб змусити жертв дати показання проти самих себе або свідчити проти інших, а також як помсту за їхню політичну позицію або зв'язок із політичними організаціями. Жодна особа не була притягнута до відповідальності щодо цих випадків насильницьких зникнень, а також щодо випадків катувань і жорстокого поводження, задокументованих УВКПЛ.

У 2014–2022 роках РФ в Криму системно придушувала будь-які види спротиву окупації, переслідувала окремі етнічні і релігійні спільноти, які вважала нелояльними і небезпечними. До переліку екстремістських організацій Міністерства юстиції РФ було включено Меджліс кримськотатарського народу. Продовжують переслідувати визнані «терористичними» або «екстремістськими» релігійні організації «Хізб-ут Тахрір», «Свідки Єгови». Піддається тиску громада Православної Церкви України. Крім карального антиекстремістського та антитерористичного законодавства для переслідування нелояльного населення Криму окупаційна влада використовувала звинувачення за кримінальними статтями про незаконне зберігання зброї і боєприпасів, диверсії, шпигунство тощо. Фактичною причиною для затримання і фабрикації кримінальних справ в ряді випадків була відкрита демонстрація незгоди з окупацією (як, наприклад, у справах Володимира Балуха і Олега Приходька). Низка проукраїнських активістів були змушені покинути півострів під загрозою арешту. В Криму ліквідовано незалежні ЗМІ, правозахисні організації практично не мають доступу до території півострова. Місцеві низові ініціативи піддаються постійному тиску, погрозам, адміністративному і кримінальному переслідуванню (наприклад, Український культурний центр, Кримська солідарність).

Під час затримань і обшуків, а також під час досудового тримання і відбування незаконного покарання в місцях позбавлення свободи до політв'язнів застосовували жорстоке поводження і тортури, зокрема в тих формах, які РФ використала на новоокупованих територіях України у 2022 році, наприклад, катування електричним струмом (як у справі Владислава Єсипенка, Азіза та Асана Ахтемових, Нарімана Аметова⁷).

На тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей до порушення прав цивільних, зокрема вбивств, викрадень і тортур, були причетні сили так званих «ДНР» та «ЛНР». Ситуація з дотриманням прав людини тут була ще гіршою, ніж в окупованому Криму, зокрема, і через фактичну відсутність будь-якого правового регулювання. У так званий «ДНР» з 2016 року застосовується такий вид покарання як «смертна кара»⁸.

7 Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права у Криму за 2021 рік / Кримська правозахисна група, 26.01.2022 https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/01/zvit_2021_ua-2.pdf

8 Групування «ДНР» разрешила смертную казнь, а «ЛНР» наказывает пожизненным заключением / Радио Свобода, 28.06.2016 <https://www.radiosvoboda.org/a/27825663.html>

У місті Донецьк на вулиці Світлий шлях, 3, у приміщеннях мистецького фонду «Ізоляція», з 2014 року було створено в'язницю так званого «міністерства державної безпеки ДНР». За численними свідченнями, до незаконно утримуваних там полонених застосовували різні види тортур: побиття, травматичну імобілізацію, удушення, катування електричним струмом⁹.

Від початку широкомасштабної агресії РФ проти України у 2022 році терор проти українського цивільного населення перетворився на один із основних інструментів ведення війни, які використовують російські збройні формування. Випадки жорсткого поводження і тортур фіксувалися з перших днів вторгнення¹⁰. Масштаб таких злочинів значно перевершив все, що відбувалося на окупованих територіях з 2014 року.

Коаліція правозахисних організацій «Україна. П'ята ранку», до якої входить Центр прав людини ZMINA, задокументувала велику кількість випадків вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності в ході широкомасштабної збройної агресії Росії проти України (невибіркові атаки на цивільне населення та інфраструктуру, позасудові страти, насильницькі зникнення, тортури, зґвалтування, мародерство, депортація та незаконне переміщення населення тощо). Злочини продовжують вчиняти численні російські підрозділи під управлінням Міністерства оборони РФ, Федеральної служби безпеки, Федеральної служби виконання покарань, Національної гвардії РФ тощо.

Документування та притягнення до відповідальності винних у скоєнні тортур та інших пов'язаних із ними найтяжчих міжнародних злочинів важливе для відновлення справедливості для жертв та недопущення повторення цих злочинів у майбутньому. При цьому процес притягнення до відповідальності має бути незалежним, неупередженим та безстороннім, а громадянському суспільству належить важлива роль у процесі встановлення фактів, їх розслідування і підтримки потерпілих.

9 Див., наприклад: М. Андрушевська, В. Хекало. Ізоляція: голоси з підвалу. Катування цивільного населення на Донбасі, здійснене сепаратистами та росіянами за підтримки Росії. Свідчення колишніх полонених <https://www.gov.pl/attachment/a65b1aec-fe78-4967-a815-f9f010872ea4>; Свавільні затримання, катування та жорстоке поводження в контексті збройного конфлікту на сході України 2014–2021 / УВКПЛ ООН https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UkraineArbDetTorture_UA.pdf

10 Див. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування подій в Україні (УВКПЛ ООН) <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — сприяти встановленню справедливості для мирного населення, яке потерпіло від тортур та жорстокого поводження на територіях України, що перебували під російською окупацією, через встановлення і розслідування окремих фактів, боротьбу з безкарністю за ці злочини, а також інформувати широке коло зацікавлених сторін про закономірності та тенденції у скоєнні цих злочинів Російською Федерацією.

Предмет дослідження — випадки вчинення тортур, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання щодо цивільних громадян в ході російської збройної агресії проти України в Київській області у лютому-березні 2022 року та у квітні-вересні 2022 року в Харківській області.

У ході роботи над цим звітом були поставлені такі завдання.

- 1.** Дослідити обставини вчинення тортур, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання на українських територіях, які перебували під російською окупацією, а також загальну логіку поведінки РФ в регіонах, що були зайняті її військовими підрозділами.
- 2.** Визначити вразливі категорії цивільного населення, що частіше за інших стикалися з ризиком тортур.
- 3.** Сприяти ідентифікації російських підрозділів, залучених до вчинення тортур, описати шаблони їх поведінки з цивільним населенням, цілі і завдання, яких вони намагалися досягти в такий спосіб.
- 4.** Сформувати узагальнену картину вчинення тортур, вказати на імовірні особливості й відмінності на різних етапах окупації, для попередньої оцінки загального масиву фактів катувань на окупованих територіях, масштабу злочинів, що вчиняються російськими підрозділами.

Понятійний апарат. Основним для даного дослідження є поняття **«тортури»**, або **«катування»** (*torture*) в розумінні статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження

і покарання (1987)¹¹. Тут під «тортурами» розуміється «будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди». При цьому катуваннями не вважаються страждання, які виникають внаслідок законних санкцій, невіддільні від цих санкцій або спричинені ними через випадок.

Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає тортури як «умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково»¹². Таким чином, в обох випадках акцентовано на умислі завдати сильних страждань жертві катувань, примусити її до певних дій.

Дотичними до поняття «тортури» є поняття **«жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність поводження»** (*cruel, inhuman or degrading treatment*). Кваліфікація факту як «жорстокого поводження» означає, що не доведено мотив чи умисел завдати страждань потерпілій особі, при цьому рівень завданих страждань є меншим, ніж у випадку вчинення тортур¹³. Так, наприклад, неналежні умови утримання чи погрози катуванням (без його вчинення), психологічний тиск можуть бути трактовані як жорстоке поводження, а не катування. Водночас поєднання різних обставин жорстокого поводження, що посилюють одне одного (неналежні умови утримання, відсутність доступу до медичної допомоги, неналежне харчування, відсутність доступу до питної води і туалету, поєднані з психологічним і фізичним насильством) можуть в комплексі бути кваліфіковані як тортури.

Поводження, що принижує гідність (*degrading treatment*) означає поводження, що демонструє відсутність поваги до людської гідності жертви, намагання викликати в неї почуття страху чи неповноцінності¹⁴. Воно також може бути визначене з огляду на низку культурних та індивідуальних психологічних осо-

11 Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text

12 Римський статут Міжнародного кримінального суду https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

13 What is the definition of torture and ill treatment? / International Committee of the Red Cross <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/faq/69mjxc.htm>

14 Див. визначення зі словника European Migration Network Європейської комісії https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/degrading-treatment-or-punishment_en

бливостей потерпілого¹⁵. Негідне поводження зазвичай є однією зі складових жорстокого поводження чи тортур.

Варто зауважити, що в міжнародно-правовій практиці заборона катувань є абсолютною. При цьому в кожному конкретному випадку органи слідства і суд встановлюють, чи може певний факт бути характеризований як тортури (див., наприклад, практику трактування статті 3 Європейської конвенції з прав людини про заборону катувань в практиці Європейського суду з прав людини¹⁶).

Зважаючи на це, остаточна правова кваліфікація задокументованих випадків не є завданням цього дослідження. Задокументовані свідчення жертв та свідків тортур будуть передані для опрацювання національним слідчим органам та міжнародним механізмам правосуддя.

Кількісні параметри дослідження. В межах проведеного дослідження дослідники-документатори провели опитування 45 осіб, серед яких **28 жертв**¹⁷ і **17 свідків** тортур та жорстокого поводження. Жертвами є особи, які безпосередньо постраждали від жорстокого поводження чи тортур, а свідками — особи, що самі не піддавались тортурам, але надають інформацію про обставини їх вчинення до інших осіб (були очевидцями наслідків катувань інших осіб, надавали допомогу постраждалим, незаконно утримувались спільно з жертвами тортур тощо). В деяких випадках свідками виступали представники місцевої влади, яким було відомо про тортури на території їхніх громад; лікарі, що надавали допомогу постраждалим від тортур; родини постраждалих чи загиблих. Водночас подібне означення — попереднє, воно не є альтернативою процедурам офіційного слідства щодо визначення статусу особи, оцінки завданої їй шкоди тощо. Зазвичай особи, що стали жертвами тортур, також є свідками.

Авторство. Центр прав людини ZMINA у співпраці зі Всесвітньою організацією проти катувань (ОМСТ) розробив методикку фіксації тортур на основі міжнародних стандартів моніторингу дотримання прав людини та Стамбульського протоколу (Керівництва з ефективного розслідування і документування катувань, та інших форм нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, розробленого групою міжнародних експертів і представленого Верховному комісару ООН з прав людини в 1999 році)¹⁸, а також практики документування міжнарод-

15 Див., наприклад, трактування статті 3 «Свобода від тортур, нелюдського чи такого, що принижує поводження» (Article 3: Freedom from torture and inhuman or degrading treatment), The Human Rights Act 1998 (Великобританія) на сайті The Equality and Human Rights Commission <http://surl.li/gmwef>

16 Guide on Article 3 — Prohibition of torture (Ukrainian) https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_UKR.pdf

17 В дослідженні та в рамках опитувань використовується синонім «постраждала особа», «постраждалий».

18 Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>

них злочинів українськими неурядовими організаціями, зокрема Truth Hounds (щодо внесення задокументованих кейсів до бази I-DOC і щодо оформлення цих кейсів). В рамках проєкту розроблено План інтерв'ю з тими, хто зазнав тортур в ході російської збройної агресії проти України.

Основні *інструменти дослідження* — метод глибинних інтерв'ю (опитування потерпілих і свідків тортур) і метод документування інформації про факти вчинення тортур у відкритих джерелах інформації.

З огляду на це в межах дослідження фіксувалися два основних *види свідчень* про випадки вчинення тортур. По-перше, це безпосередні свідчення жертв тортур чи свідків їх вчинення (осіб, що незаконно утримувалися разом із жертвою чи в інший спосіб стали очевидцями вчинення тортур або жорстокого поводження). По-друге, це релевантні повідомлення про факти вчинення тортур у відкритих джерелах інформації, задокументовані згідно зі стандартами Протоколу Берклі¹⁹ (рекомендаційного посібника Центру прав людини Університету Берклі, Каліфорнія, що в 2020 році був представлений Офісу Верховного комісара ООН з прав людини). До них належать повідомлення органів влади, верифіковані дані з соціальних мереж, публікації в ЗМІ тощо. Для цілей дослідження документувалися відомості про місця, обставини катувань, свідчення потерпілих та інша інформація.

Належним чином зібрана інформація може бути використана для обстоювання інтересів постраждалих та притягнення до відповідальності винних у скоєнні тортур та жорстокого поводження. При цьому узагальнення масиву зібраної інформації дозволить повніше оцінити та ілюструвати масштаб воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених в Україні з початку широкомасштабного військового вторгнення Російської Федерації.

Крім того, задокументовані факти катувань і жорстокого поводження внесені до єдиної електронної бази документування воєнних злочинів Коаліції «Україна. П'ята ранку» I-DOC. До цієї бази як сховища даних і аналітичного інструмента має доступ низка правозахисних організацій, що спільно працюють над документуванням воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Зібрані відомості також передані слідчим органам та Офісу Генерального прокурора України, які проводять відповідні розслідування. Всеосяжність і гнучкість співпраці та комунікації державних і недержавних акторів, аж до рівня фіксації окремих випадків вчинення злочинів, сприятиме ефективності розслідувань та притягненню винних до відповідальності.

19 Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

Підвал видавничого будинку «Балдрук», що використовувався як місце незаконного утримання і тортур, м. Балаклія Харківської області. Фото зроблені Центром прав людини ZMINA під час польової місії 3 лютого 2023 року.

ФАКТОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ДОКУМЕНТУВАННЯ СВІДЧЕНЬ ЖЕРТВ ТА СВІДКІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ І ТОРТУР

В період із 31 січня по 4 лютого 2023 року ZMINA провела польову місію в Харківську область для збору свідчень жертв тортур. В межах місії опитано 24 потерпілих і свідків. Також опитування цих категорій осіб проводилося дистанційно.

Загалом опитано 37 осіб, з яких — 25 жертв тортур і 12 свідків вчинення тортур.
Зокрема, в Харківській області:

- 8 осіб з міста Балаклія (7 жертв та 1 свідок);
- 3 особи із селища Борова (1 жертва та 2 свідків, зокрема, випадок свідчень про катування до смерті);
- 2 особи із села Борщівка (жертва та свідок);
- 2 особи з міста Ізюм (жертви);
- 11 осіб із села Піски-Радьківські (8 жертв і 3 свідки, зокрема, випадок свідчень про катування до смерті);
- 1 особа із селища Савинці (жертва);
- 5 осіб із селища Циркуни (2 жертви, 3 свідків);
- 1 особа із села Вербівка (жертва);
- 1 особа із села Забавне (свідок тортур і викрадення людини).

Також дистанційно опитано 2 постраждалих та 1 свідка з Херсонської області.

Найбільш жорстокі випадки катувань стосуються колишніх військовослужбовців і ветеранів АТО чи осіб, які у складі партизанського руху протистояли окупації, координуючи свої дії з українськими підрозділами. Серед таких — 2 випадки катувань до смерті (із селища Борова і села Піски-Радьківські) та випадок викрадення людини (село Забавне). До вказаної категорії також належить одна з жертв із міста Ізюм, жертва із села Вербівка, жертви з міста Херсон. Усі вказані жертви на момент затримання не були комбатантами.

При цьому велика частина постраждалих були цивільними особами, що не мали стосунку до військової служби (не були колишніми військовослужбовцями, не мали родичів-військовослужбовців).

Зафіксовано принаймні один випадок катування, яке було додатково мотивоване етнічною і релігійною нетерпимістю з боку російських військових-мусульман.

Зафіксовано випадки жорстокого поводження, катування і тривалого тримання осіб старшого віку, зокрема таких, що на момент затримання вже мали хронічні проблеми зі здоров'ям. Наприклад, лише у місті Балаклія жертвами жорстокого поводження чи катувань стали чоловіки 70, 72 і 73-річного віку. При цьому один з них незаконно утримувався 100 днів.

В період з 13 по 16 березня 2023 року ZMINA провела польову місію до раніше окупованих населених пунктів Київської області. При цьому опитано 6 свідків та 2 жертв жорстокого поводження і тортур.

Задokumentовані випадки тортур стосуються першого етапу повномасштабного вторгнення РФ (березень 2022 року). Вони виступають своєрідним хронологічним референтом пізнішої практики терору цивільного населення з боку російських сил, зокрема, випадків незаконного тримання, допитів і тортур, що вчинялися на Харківщині в період із травня до вересня 2022 року.

Опитування жертв і свідків тортур триватиме з огляду на необхідність збору доказів вчинення злочинів проти них, відновлення їхніх прав і встановлення справедливості.

ФІКСАЦІЯ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ТОРТУРИ ІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

Для доповнення матеріалів опитувань жертв і свідків тортур ZMINA збирала та фіксувала повідомлення про факти вчинення тортур у відкритих джерелах інформації (засобах масової інформації, соціальних мережах, повідомленнях органів влади та місцевого самоврядування тощо).

Було зібрано 472 повідомлення з відкритих джерел, що стосуються випадків вчинення жорстокого поводження чи тортур. (Зокрема свідчень жертв, інформації про місця вчинення тортур, інших повідомлень про обставини вчинення тортур).

У відкритих джерелах інформації зібрана така кількість повідомлень про свідчення жертв/свідків тортур за регіонами.

Кількість повідомлень про тортури

Київська область

56

Харківська область

102

Чернігівська область

22

Сумська область

3

Донецька область

7

Луганська область

6

Херсонська область

140

Миколаївська область

12

Запорізька область

37

При цьому із загальної кількості повідомлень про катування у 36 випадках йшлося про військовополонених. Повідомлень про катування громадян України, незаконно переміщених на тимчасово окуповану територію АР Крим і міста Севастополя, — 14. Також 37 із зафіксованих повідомлень стосуються опису місць тримання і катувань; методів катувань; звітів міжнародних правозахисних організацій про відомі випадки тощо.

На основі відібраних повідомлень окремі випадки вчинення тортур, факти виявлення катівень чи інші **значимі факти фіксувалися згідно зі стандартами протоколу Берклі**. Загалом **із дотриманням відповідної процедури зібрано 300 дослідницьких кейсів із відкритих джерел**.

Збір свідчень за протоколом Берклі відбувався з огляду на їхню достовірність, надійність і повноту, релевантність цих свідчень інформації, зібраних в рамках опитувань.

Фіксувалися також повідомлення про випадки тортур, місця й обставини катувань у тих регіонах (районах, населених пунктах), які не були представлені в масиві опитувань з польових місій із об'єктивних і суб'єктивних причин. Наприклад, збиралися повідомлення про вчинення тортур у селищі Козача Ло-

пань, місті Куп'янськ, місті Вовчанськ (Харківщина). Водночас свідчення, зібрані в містах Балаклія, Ізюм, селі Піски-Радьківські та інших селах доповнювались і верифікувались повідомленнями з відкритих джерел. Це дозволило скласти більш точну загальну картину обставин вчинення тортур в області.

У подібний спосіб було звірено цілу низку свідчень конкретних постраждалих.

Для Херсонщини, з якої на даний момент вдалося зібрати окремі свідчення, так само як і для інших звільнених регіонів (в Запорізькій, Миколаївській, Донецькій, Київській, Чернігівській, Сумській областях) збір даних із відкритих джерел дозволив описати загальний контекст ситуації зі вчиненням тортур та порівняти зібрані відомості з наявним масивом зафіксованих опитувань.

Зібрані і належним чином збережені матеріали з відкритих джерел інформації будуть додатковим аргументом для розслідування відповідних випадків національними та міжнародними механізмами правосуддя та відстоювання прав постраждалих від тортур. Відповідна робота триватиме.

Опитування свідка,
Харківська область.
Фото зроблене
Центром прав людини
ZMINA під час польової
місії 31.01.2023 р.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИСТЕМНИХ ПРАКТИК ТОРТУР ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ СТОСОВНО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА НОВООКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

За інформацією Офісу Генерального прокурора України, станом на 19 грудня 2022 року загалом було відкрито 5079 кримінальних проваджень за фактами вчинення тортур чи іншого нелюдського поводження. У Єдиному реєстрі досудових розслідувань зареєстровано 54 607 злочинів, пов'язаних з агресією РФ, зокрема, 52 279 за фактами порушення законів і звичаїв війни. При цьому на території України виявлено 54 місця жорстокого поводження з населенням, так званих «катівень» (далі — катівні)²⁰.

20 Прокуратура виявила 54 катівні і зафіксувала понад 5 тисяч випадків катувань на деокупованих територіях — відповідь на запит / ZMINA, 22.12.2022 <https://zmina.info/news/na-deokupovanyh-terytoriyah-vidnajdeno-54-kativni-zafiksovano-ponad-5-tysyach-vypadkiv-katuvan-ogp/>

Станом на 31 березня 2023 року Офіс Генерального прокурора України повідомив про 75119 кримінальних проваджень, зареєстрованих за статтею 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни)²¹. Національна поліція України на деокупованих територіях виявила 52 місця незаконного тримання і катування громадян. Зокрема 27 катівень на Харківщині, 16 — на Херсонщині, 3 — на Київщині, по 2 на Сумщині і Миколаївщині, по 1 на Донеччині і Чернігівщині²². У наведених вище повідомленнях органи Національної поліції та Офіс Генерального прокурора, фактично, звітували про виявлення місць незаконного тримання і вчинення тортур в районах, що були захоплені РФ після 24 лютого 2022 року.

Оцінюючи ці дані, маємо зважати на фактичну кількість громад і населених пунктів у відповідних областях, що були захоплені силами РФ, та на тривалість періоду окупації. Так, наприклад, в Київській області в окупації перебували 254 населених пункти²³ (24 в Броварському районі, 85 в Бучанському і 145 у Вишгородському районах), а сам період окупації тривав з 24 лютого до 2 квітня 2022 року²⁴. Окуповані частини Чернігівської і Сумської областей також було звільнено на початку квітня 2022 року.

Окупація частини Харківської області тривала до початку вересня 2022 року. Окремі населені пункти Куп'янського району, на лівому березі річки Оскіл, продовжують перебувати під контролем РФ. Також на сьогодні все ще окуповані частини Херсонської, Запорізької, Миколаївської, Донецької та Луганської областей.

Вочевидь специфіка поведження різних російських військових підрозділів в різних окупованих регіонах України відрізняється. Утім, наведена вище офіційна статистика вчинення воєнних злочинів військами РФ дозволяє висловити низку припущень.

По-перше, **вчинення військами РФ воєнних злочинів, зокрема жорстокого поведження і тортур, має системний характер**. Тортири до цивільного населення застосовуються як елемент ширшої політики виявлення громадян, нелояльних до окупації, придушення цивільного спротиву.

По-друге, в тій чи іншій формі **до жорстокого поведження з цивільним населенням та/або вчинення злочину тортур причетні різноманітні російські підрозділи та підрозділи так званих «ДНР» і «ЛНР»**. Комунікація сил РФ із ци-

21 Інфографіка Офісу Генерального прокурора України <https://www.gp.gov.ua/> (архівовано: <https://web.archive.org/web/20230331150631/https://www.gp.gov.ua/>)

22 Злочини, вчинені військовими РФ під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 23.03.2023) / Національна поліція України, 23.03.2023 <http://surl.li/gnaxp>

23 На Київщині під окупацією перебували 254 населені пункти (ФОТО) / Моя Київщина, 19.08.2022 <https://mykyivregion.com.ua/news/na-kiyivshhini-pid-okupacijeyu-perebuvali-254-naseleni-punkti-foto>

24 Ірпінь, Буча, Гостомель та вся Київська область звільнені від загарбника / Фейсбук-сторінка заступниці міністра оборони Ганни Маляр, 02.04.2022 <https://www.facebook.com/ganna.maliar/posts/2124154511076913>

вільними в зайнятих населених пунктах переважно супроводжувалась насильством. Зокрема, це відбувалося в момент встановлення окупаційної адміністрації і перших контактів (під час проведення обшуків, проведення «фільтрації» цивільних тощо). Відповідно, повторна окупація населеного пункту або ротація російських підрозділів на окупованій території посилює ризики для цивільного населення.

По-третє, становище цивільного населення в зайнятих ЗС РФ районах не так залежить від конкретного підрозділу окупантів, який займає цю територію, як від тривалості окупації та інтенсивності ведення бойових дій в цьому районі.

Попередні оцінки офіційної статистики свідчать, що більша кількість злочинів проти цивільного населення вчинялася в тих районах, які були окуповані більш тривалий час. Існує пряма кореляція між тривалістю окупації певного регіону і кількістю цивільного населення, що постраждало, зокрема, не внаслідок ведення бойових дій, а від воєнних злочинів чи ймовірних злочинів проти людяності, які прямо з ними не пов'язані. Під час тривалої окупації за відносно меншої інтенсивності бойових дій в конкретному районі (фактично в тилу російських армійських підрозділів) до жорстокого поводження і тортур цивільного населення причетні російські підрозділи, що виконують поліцейські функції. Зокрема, Федеральна служба безпеки (ФСБ) РФ причетна до системної «фільтрації» місцевого населення, допитів, що супроводжуються тортурами.

Таким чином, менша інтенсивність ведення бойових дій на окупованих територіях може призвести до більшого страждання окремих груп цивільних, що піддаватимуться жорстокому поводженню чи тортурам.

На сьогодні найбільша кількість місць незаконного тримання і тортур цивільних виявлена в Харківській і Херсонській областях — у тих районах, що триваліше за інші перебували в окупації. При цьому значна частина Херсонщини станом на березень 2023 року залишається окупованою. В Херсонській області РФ також масово застосовувала практику насильницьких викрадень та депортацій цивільного населення, зокрема дітей²⁵.

Перші задокументовані випадки незаконних затримань і тортур стосуються лютого-березня 2022 року. Воєнні злочини та ймовірні злочини проти людяності масово вчинялися щодо цивільного населення на окупованих територіях.

25 Росія використовує насильницькі зникнення як метод ведення війни — правозахисники / ZMINA, 30.08.2022 <https://zmina.ua/event/rosiya-vykorystovuye-nasylnycki-znyknennya-yak-metod-vedennya-vijny-pravozahysnyky/>; Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь: аналітичний звіт; Коаліція «Україна. П'ята ранку» / ZMINA https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf

ях Київської області, зокрема в містах Буча, Ірпінь, Гостомель та інших²⁶. На даний момент слідчі органи повідомляють про скерування обвинувальних актів за окремими епізодами тортур в цьому регіоні²⁷. Розслідування всього масиву вчинених міжнародних злочинів, встановлення причетних солдат та офіцерів, командирів підрозділів, імовірно, буде тривалим з огляду на велику кількість таких випадків.

Водночас наявна інформація про факти міжнародних злочинів дає змогу припустити наявність низки закономірностей жорстокого поводження чи вчинення тортур в різних окупованих регіонах. На початковому етапі широкомасштабного вторгнення РФ і Україну такі випадки частіше відбувалися стихійно в момент безпосереднього контакту підрозділів РФ з цивільним населенням²⁸. (Наявна велика кількість повідомлень про спонтанно вчинені позасудові страсти цивільних, випадки жорстокого поводження і тортур, зґвалтувань тощо)²⁹. Мотивацією такої поведінки підрозділів РФ могла бути, зокрема, несприятлива для них ситуація на полі бою. Воєнні злочини проти цивільних могли бути ірраціональною реакцією «відплати» за військові поразки.

У регіонах, що більш тривалий час перебували в окупації, ситуація зі вчиненням міжнародних злочинів змінюється. Сили РФ намагаються впровадити систему окупаційних адміністрацій, організувати управління захопленими територіями. Тут уже представники окупаційних органів виявляються причетними до випадків жорстокого поводження, вчинення тортур чи інших злочинів.

Наприклад, в різних новоокупованих регіонах України до викрадення людей, випадків жорстокого поводження і катувань причетні представники окупаційних адміністрацій, «органів поліції», військовослужбовці ЗС РФ, представники ФСБ. Збільшується кількість випадків тортур як інструменту допиту і дізнання. У цих випадках ми переважно говоримо про існування постійних «спеціалізованих» місць незаконного тримання і катувань, так званих «катівень».

26 На Київщині відкрили близько 1300 справ про воєнні злочини Росії — МВС / Укрінформ, 06.04.2022 <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3450175-na-kiivsini-vidkrili-blizko-1300-sprav-pro-voenni-zlocini-rosii-mvs.html>; Про ситуацію зі вчиненням воєнних злочинів у лютому-березні 2022 року в Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях також див.: Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування подій в Україні (УВКПЛ ООН) <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary>

27 Так, наприклад, 15.02.2023 Офіс Генерального прокурора України повідомив про направлення до суду обвинувального акту проти двох військовослужбовців 83 окремої гвардійської десантно-штурмової бригади РФ за фактом їх участі в катуванні колишніх учасників АТО у селі Катюжанка Вишгородського району Київської області — див.: Ще двох військових РФ судитимуть за воєнні злочини / Офіс Генерального прокурора України 15.02.2023 <https://gp.gov.ua/ua/posts/shhe-dvox-viiskovix-rf-suditimut-za-vojenni-zlocini>

28 Висновки на підставі свідчень з Київської області про період 24.02.2022–31.03.2022

29 Вбивства цивільних осіб: свавільні страсти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, грудень 2022 року https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-UKR_0.pdf

Чоловік, що став свідком тортур і вбивства односельців на Київщині. Фото зроблене Центром прав людини ZMINA під час польової місії 15 березня 2023 року.

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ І ТОРТУРИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ШИРОКОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

З 13 до 16 березня 2023 року група дослідників Центру прав людини ZMINA виконала опитування жертв та свідків випадків вчинення тортур в Київській області. Відповідна робота була проведена з огляду на опрацювання дослідницьких матеріалів, попередньо зібраних на звільнених територіях Харківської області, а також окремих свідчень про тортури, що відбувалися в місті Херсон.

Всього на Київщині було опитано 6 свідків та 2 жертв вчинення тортур. Відповідно, ці відомості можуть розглядатися як референтні до основного масиву свідчень.

Усі зібрані свідчення про жорстоке поводження і тортури в Київській області стосуються початкового етапу широкомасштабного російського вторгнення (24.02.2022–31.03.2022). До 2 квітня 2022 року окуповану територію Київщини було звільнено українськими військами.

Станом на березень 2022 року російські війська не вибудували розгалуженої мережі місць незаконного тримання, допитів і катувань цивільного населення в Київській області, як це пізніше відбулося на Харківщині і Херсонщині.

Більше того, опитані потерпілі та свідки повідомляють про загальну дезорганізованість російських військ, відсутність усталених патернів поводження з цивільним населенням.

Рівень агресії з боку російських сил до місцевих мешканців серйозно варіювався з огляду на склад підрозділу, місце і момент взаємодії цивільних з військовими РФ.

За свідченнями опитаних, орієнтовно до початку березня 2022 року окремі російські підрозділи «коректно» поводити себе з цивільним населенням (не вчиняли насильства, зокрема, проводячи перевірки чоловіків на наявність слідів від використання зброї). При цьому для інших комбатантів, передовсім тих, що були ідентифіковані потерпілими і свідками як «буряти», було характерне насильство над цивільним населенням.

З усвідомленням рівня цивільного спротиву окупації ставлення до місцевих мешканців з боку підрозділів РФ швидко змінювалося: комунікація з силами РФ, яка не супроводжувалася насильством, щораз більше сприймалася як виняток із правил.

Принаймні з середини березня 2022 року росіяни стали вбачати у мешканцях окупованих населених пунктів Київської області пряму загрозу власній безпеці³⁰. Це в ситуації активних бойових дій надзвичайно підвищувало ризики для цивільного населення.

Опитані свідчать, що в окупованих населених пунктах, де безпосередньо перебували підрозділи РФ, місцевому населенню було заборонено виходити зі своїх будинків і переміщуватись вулицями. Будь-яке порушення такої заборони було пов'язане з ризиком вбивства. Місцеві мешканці, які переміщувались населеним пунктом, на думку окупаційних військ, потенційно могли мати інформацію

30 На підставі свідчень, зібраних Центром прав людини ZMINA у Київській області, про обставини окупації лютого-березня 2022 року.

про місця базування і переміщення російських підрозділів і через це російські військові вважали їх коригувальниками артилерійських і авіаційних ударів.

Як наслідок, сили РФ не намагалися вираховувати нелояльних до окупації, а буквально знищували будь-яких місцевих мешканців, що з різних причин могли бути сприйняті як «загроза». Серед подібних випадків — розстріли цивільних пенсіонерів через камуфляжну гаму їх повсякденного одягу, що явно відрізнявся від військової форми. Імовірно, з таким сприйняттям цивільного населення пов'язана велика кількість позасудових страт цивільного населення в Київській області на початку широкомасштабного вторгнення.

Багато випадків катувань на території Київщини в березні 2022 року призводили до смерті потерпілих (позасудові вбивства людей, обтяжені вчиненням тортур). Тортури тут вчиняли армійські підрозділи РФ, які зазвичай не виконували поліцейських функцій — не проводили «фільтрації» населення, допитів чи іншого.

Під час опитування один із потерпілих засвідчив, що російський підрозділ, котрий його затримував на початку березня 2022 року, був не готовий до цього. Російські військові не мали унормованих процедур поводження з полоненими чи цивільними затриманими (наказів командування), не проводили допитів. Водночас це також означало більшу непередбачуваність його становища, вищий ризик позасудового вбивства через «ексцес виконавця». Також утримання полоненого в умовах активних бойових дій могло сприйматися армійським підрозділом як непотрібне обтяження.

Умови тримання потерпілого в певний момент були надзвичайно поганими (чоловік кілька днів провів у закритому дерев'яному ящику на вулиці; не міг випростатися; вночі температура опускалася до мінус 10 градусів за Цельсієм). Також ZMINA задокументувала випадок використання цивільних заручників як **живого щита** під час реального бойового зіткнення з українськими підрозділами (заручники були змушені йти потенційно замінованим маршрутом перед російським підрозділом; цивільних розмістили на броні російської військової техніки, що висувалась в район бойового зіткнення).

Свідчення потерпілого:

Вони стали, там якийсь блокпост, певно, їхній був. Проїхали, уже безпосередньо заїхали в ліс, стала машина, чую: відкриваються двері. Думаю, певно, «кришка» нам. Ми вийшли. «Ты слева, ты посреди, ты справа, иди-те», вони не пояснювали нічого... Ми ідемо вперед, а вони залишаються метрів 30 за нами. І потім вони почали [вигукувати]: «Не отворачивайтесь, идите». І ми отак через весь оцей ліс йшли в сторону радіовишки. Дійшли до асфальту, далі вони кажуть: «Залазите сюда», і посадили в БМД безпосередньо наперед. Цей кулеметник чи снайпер почав рухатися

в сторону позицій. Дуже холодно було, це БМД по полю. Далі ми вийшли з БМД, почали рухатись пішки: ми попереду, вони за нами. Це я вже потім зрозумів, що ми пересуваємося в напрямку мосту.

Я безпосередньо наших хлопців не бачив, але отак із-за приміщення один із них каже: «Вижу двох укропов в нацистской форме». Почалась перестрілка. Один із військових нас відкинув лежати, ми так і лягли вздовж фундаменту.

Опитані свідчать про більшу жорстокість підрозділів, які склалися з вихідців з північно-кавказької, далекосхідної та сибірської частин Росії («бурятів», «кавказців» та інших). Також вони вказували на велику кількість інших злочинів — масових випадків мародерства, позасудових страт (яким не передували тортури), зґвалтувань.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що **перший досвід взаємодії російських підрозділів з цивільним населенням Київської області, яке було тотально нелояльним до окупації, сприяв виробленню російським керівництвом системи фільтрації всього населення окупованих регіонів, пізніше впровадженої на Харківщині і Херсонщині. Розкриття масових випадків вчинення воєнних злочинів у Бучі, Ірпені, Гостомелі та інших населених пунктах Київщини змусило РФ модифікувати свої стратегії поводження з цивільним населенням за фактично незмінної загальної мети.**

Опитування потерпілого, Харківська область. Фото зроблене Центром прав людини ZMINA під час польової місії 1 лютого 2023 року.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ ТОРТУР І ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ В ХАРКІВСЬКІЙ ТА ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

Станом на 20 жовтня 2022 року, за повідомленням Харківської військової адміністрації, були звільнені 544 населені пункти Харківської області, 32 — перебували під окупацією. Загалом від окупації постраждали 32 % території регіону. Про факти вчинення воєнних злочинів проти цивільного населення переважно ставало відомо одразу після звільнення населених пунктів — у вересні-жовтні 2022 року, зокрема, на підставі повідомлень органів Національної поліції України та інших офіційних структур, залучених до їх розслідування. Водночас, окремі повідомлення невеликих місцевих ЗМІ, соцмереж, свідчення потерпілих, публікувалися значно пізніше, переважно тоді, коли їх автори вже не відчували себе в небезпеці через оприлюднення такої інформації.

ZMINA документувала випадки тортур з вересня 2022 року. За цей час у відкритих джерелах інформації оприлюднено цілу низку повідомлень про виявлені місця тримання і вчинення тортур та їх жертв.

У період із 30 січня до 4 лютого 2023 року виконали польову місію в Харківську область для опитування свідків і потерпілих ZMINA та ОМСТ. Основні обмеження, пов'язані з доступом на ці території, для правозахисників на той момент вже було знято. Покращилась безпекова ситуація, що позитивно вплинуло на готовність потерпілих свідчити. Крім цього, деяких постраждалих вдалося опитати дистанційно.

Окремі свідчення про катування цивільних у Херсоні також дали можливість порівняти ймовірні подібності і відмінності становища цивільного населення в різних окупованих регіонах.

Результати опитувань дозволяють сформулювати узагальнені висновки щодо особливостей вчинення жорстокого поводження і тортур на новоокупованих територіях. Напрацьовані гіпотези потребують подальшої верифікації.

ЗАГАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ МІСЦЬ НЕЗАКОННОГО ТРИМАННЯ І ВЧИНЕННЯ ТОРТУР

Органи Національної поліції України на звільнених територіях Харківщини виявили 25 місць катувань³¹. Раніше, 20 жовтня 2022 року, повідомлялося про 4 катівні, виявлені в містах Ізюм та Куп'янськ, 3 — в селищі Козача Лопань, 2 — в селищі Шевченковому, 2 — у місті Вовчанську, по 1 — у селах Великому Бурлуку, Пісках Радківських, Боровій, Липцях. До цього переліку не включене місто Балаклія, в якому було виявлено 2 місця постійного тримання і катувань цивільних.

Загалом означення всіх місць незаконного тримання місцевих мешканців і військовополонених на тимчасово окупованих територіях є проблематичним. У цьому контексті **катівні** означаються як місця тривалого тримання, до яких організовано тривалий час привозили незаконно затриманих. Зазвичай ідеться про одночасне тримання від кількох десятків до кількох сотень людей.

Багато потерпілих вказують на окремі локації, де їх незаконно тримали чи піддавали тортурам. Наприклад, гаражі, підвали чи закинуті приміщення. Такі місця зазвичай не означаються як катівні. Тим не менш, інформація про факти

31 З першого дня масового вторгнення харківська поліція не припиняла свою роботу — Володимир Тимошко / Головне управління Національної поліції в Харківській області, 02.01.2023 <https://hk.npu.gov.ua/news/z-pershoho-dnia-masovoho-vtorhnennia-kharkivska-politsiia-ne-ptynyiala-svoiu-robotu-volodymyr-tymoshko>

жорстокого поводження та тортур не має обмежуватись лише випадками, зафіксованими в катівнях.

Незважаючи на складність ідентифікації всіх місць незаконного тримання і вчинення тортур, на підставі зібраних нами свідчень можна попередньо типологізувати такі місця незаконних тримань на звільнених територіях.

1. СТИХІЙНІ МІСЦЯ НЕЗАКОННОГО ТРИМАННЯ ЧИ ВЧИНЕННЯ ТОРТУР

Частина опитаних повідомляє про епізоди незаконного тримання, які по суті були проміжними чи тимчасовими (тривалістю до кількох діб). Зокрема, в ситуаціях, коли незаконно затриманих мешканців невеликих містечок і сіл транзитом доставляли до місць, що виконували функції постійного місця тримання. В ролі тимчасових місць тримання стихійно виступали гаражі, приватні будинки, підвали на території промислових об'єктів, турбази тощо.

У момент незаконного затримання потерпілих російські підрозділи, імовірно, визначали, яка саме локація з наявних альтернатив може бути використана для проміжного тримання³². В окремих випадках потерпілі зазнавали серйозних тортур в цих місцях (побиття, катування електричним струмом тощо) з боку підрозділів, що їх затримували³³. Також тортури могли застосовуватися вже в момент затримання або в процесі перевезення потерпілого до місця тримання. Задokumentовано випадок жорстокого побиття потерпілого (металевими палицями по голові і руках), спроби удушення з використанням води у власній квартирі³⁴.

2. ОРГАНІЗОВАНІ МІСЦЯ НЕЗАКОННОГО ТРИМАННЯ ЧИ ТОРТУР (КАТІВНІ)

Переважає більшість опитаних свідчить про випадки жорстокого поводження чи тортур в місцях, що були спеціально пристосовані для тривалого незаконного тримання. Тут ідеться як про випадки насильства безпосередньо в місці тримання (в камері), так і, особливо часто, — під час так званих «допитів».

Зазвичай для незаконного тримання окупаційні сили використовували найбільш пристосовані для цього місця: відділки поліції, що вже мали облаштовані камери, ізолятори тимчасового тримання (наприклад: поліцейські відділки в

32 В свідченнях з міста Балаклія як тимчасове місце тримання фігурувало «приміщення Міськгазу»; відомо про випадки тримання і катування цивільних в підвалах підсобних приміщень, гаражів тощо.

33 Про випадки катувань до моменту переміщення в місце тривалого тримання вказували потерпілі з міст Балаклія й Ізюм.

34 Свідчення потерпілого з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

містах Балаклія, Ізюм, Куп'янськ; СІЗО в місті Херсон тощо). Додатково перевагою відділків поліції для підрозділів окупантів могло бути розташування в центральній частині міст, недалеко від адміністративних установ.

Крім цього, окупаційні сили створювали й інші місця незаконного тримання. Зазвичай в більших населених пунктах було кілька таких локацій, що часто одночасно виконували функцію локальних баз (іноді — місць розквартирування) окремих російських підрозділів. Саме ці підрозділи переважно були відповідальні за незаконне тримання та застосування жорстокого поводження і тортур.

Наприклад, за свідченнями опитаних у місті Балаклія, поліцейський відділок використовувався як база, місце тримання і катувань підрозділами ФСБ РФ. Приміщення і підвал друкарні «Балдрук» (на момент окупації — «комендатура») навпроти поліцейського відділку використовували, імовірно, підрозділи ЗС РФ. Приміщення місцевого ЦНАПу було в розпорядженні підрозділів окупаційної «народної поліції». За свідченнями місцевих мешканців, тут також були знайдені інструменти катувань.

У місті Ізюм організація Human Rights Watch на підставі опитування потерпілих ідентифікувала 7 місць тримання та катування місцевих мешканців³⁵. При цьому більшість випадків катувань, про які відомо, зокрема задокументованих Центром прав людини ZMINA, відбулися на території поліцейського відділку.

У селищі Козача Лопань та околицях, за інформацією з відкритих джерел, ідентифіковано три місця тримання і катувань — в підвальному приміщенні залізничного вокзалу (на території виявлені ознаки перебування тут ПВК «Вагнер»³⁶); в підвальному приміщенні овочесховища магазину в центрі селища (тут базувалась «народна міліція»); на території прикордонного пункту «Гоптівка».

У місті Вовчанськ місця катувань були знайдені в місцевому відділку Національної поліції та на території Вовчанського агрегатного заводу. В селі Липці катівня розміщувалась в одній із адміністративних будівель, тут базувалась «народна міліція ЛНР».

В селі Піски-Радьківські катівня розміщувалась у приватному будинку навпроти комендатури російських військ.

35 Серед зафіксованих HRW місць тримання і вчинення тортур центральний відділок поліції, середня школа № 6, середня школа № 12, Ізюмський оптико-механічний завод, Ізюмське комунальне виробниче водопровідно-каналізаційне підприємство, Міська залізнична поліклініка та приватний будинок. Імовірно, в переліку є локації, де тримали і катували окремих людей («стихійні місця тримання»). Національна поліція України вказує на виявлення в Ізюмі чотирьох «катівень» (місць постійного тримання і катування великої кількості людей).

36 В одній з цих катівень залишився напис російською мовою: «Мы на руинах павших городов воскреснем, и в книгу мертвых впишем ваши имена!» Згідно з даними відкритих джерел, це слоган ПВК «Вагнер». Див.: Росіяни катували людей у підвалах вокзалу та магазину у Козачій Лопані (фото) / Харків Times, 20.09.2022 <https://times.kharkiv.ua/2022/09/20/rosiyani-katuvali-lyudej-u-pidvalah-vokzalu-ta-magazinu-u-kozachij-lopani-foto/>

В селищі Борова місце вчинення тортур було в місцевій школі та у приміщенні місцевої турбази.

Деякі свідки зазначають, що нові місця тримання/катувань місцевого населення створювалися в той момент, коли «традиційні» (камери поліцейських відділків, ізолятори тимчасового тримання (ІТТ)) вже були переповнені затриманими. Тобто окупаційна адміністрація системно розбудовувала мережу об'єктів незаконного тримання і тортур цивільного населення та військово-полонених.

Окремо акцентуємо увагу на тому, що випадки жорстокого поводження чи тортур також відбувалися поза будь-якими локалізованими місцями тримання, наприклад, у приватних домоволодіннях чи гаражах, що не використовувались для тримання. В одному з відомих випадків потерпілого сильно били і погрожували вбивством в кузові цивільного пікапа, який використовував російський підрозділ. Для вчинення тортур чоловіка спеціально вивезли з місця тримання.

ПОШУК ТА ВІДБІР ЖЕРТВ ДЛЯ КАТУВАНЬ ОКУПАЦІЙНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Російські війська під час захоплення територій стикнулись із неочікуваним для них сильним спротивом цивільного населення. Відомі випадки колабораціонізму з боку місцевого населення не могли гарантувати безпеки окупаційних адміністрацій. Відповідно, російські підрозділи були схильні за замовчуванням розглядати всіх місцевих мешканців як потенційну загрозу для себе.

Через таке сприйняття цивільного населення як загрози на початковому етапі вторгнення, зокрема в Київській області у березні 2022 року, зафіксовано велику кількість воєнних злочинів і злочинів проти людяності, зокрема позасудових страт, що не мали чітко визначеної причини.

Пізніше, зважаючи на здобутий досвід взаємодії з нелояльним цивільним населенням, РФ вибудувала масштабну систему фільтрації на новоокупованих територіях України. Насильство щодо цивільних імовірно стало менш непередбачуваним, і водночас — більш системним і всеосяжним.

Підрозділи, що виконували на окупованих територіях поліцейські функції, намагалися ідентифікувати й фільтрувати найбільш загрозливі для РФ цільові групи. Серед таких: колишні військовослужбовці, учасники антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил, яка тривала на Донбасі з 2014 року (АТО/ООС); співробітники силових структур; проукраїнськи налаштовані цивільні мешканці (готові до активного чи пасивного спротиву; так звані «коригуваль-

ники вогню»); представники органів місцевої влади і місцевого самоврядування; цивільні волонтери; підприємці.

Опитані й ідентифіковані потерпілі переважно належали до однієї чи кількох із зазначених груп. Водночас, умовність категорій, що використовуються для означення цих груп населення, фактично, вказує на свавільний характер затримань.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАНЬ ЦИВІЛЬНИХ ГРОМАДЯН

Більшість опитаних повідомляють, що були затримані цілеспрямовано. Зокрема, на підставі доносів (найчастіше) або іншої інформації про них. Також РФ постійно і системно збирала персональні дані місцевого населення. Зокрема, свідки вказують на випадки захоплення документів територіальних центрів комплектування і соціальної підтримки («військкоматів»), де вилучались особисті дані військовозобов'язаних³⁷, сільських, селищних чи місцевих рад (в яких зберігались списки громадян з персональними даними). Імовірно, для ідентифікації цільових груп населення використовувалися й інші захоплені документи. Тортури затриманих також використовувалися для отримання інформації від них.

Свідчення потерпілого, що має родича-військовослужбовця:

Потому что русские потом, когда взяли военкомат, по этим бумажкам выцепляли всех — кто служил в АТО...

Варто окремо вказати на ненадійність відомостей, на підставі яких цивільних ідентифікували як нелояльних. Зафіксовані випадки доносів через побутові конфлікти між цивільними³⁸, ідентифікація осіб як «коригувальників» на підставі чуток³⁹ тощо.

Крім того, цивільні могли бути затримані на блокпостах із будь-яких інших причин. Окупаційні сили масово практикували перевірку мобільних телефонів цивільного населення. Виявлення будь-яких «підозрілих» контактів чи відомостей, що свідчать про проукраїнську позицію, було причиною для затримання⁴⁰. Публічне використання мобільного телефону часто сприймалося як загроза.

37 Про такі випадки відомо зі свідчень, зібраних в місті Балаклія.

38 Наприклад, свідчення про випадки доносів через побутові конфлікти, зібрані Центром прав людини ZMINA в селі Піски-Радківські.

39 Свідчення, зібрані Центром прав людини ZMINA в місті Ізюм.

40 Перевірка мобільного телефону жертви була стандартною процедурою під час незаконного затримання або обшуку (міста Балаклія, Ізюм, Херсон тощо). Потерпілі з міста Балаклія та села Борщівка вказують, що причиною для агресії було попереднє видалення будь-якої компрометуючої інформації з мобільного («Чому в тебе телефон чистий?»).

Свідчення потерпілого:

Если ты идешь с телефоном — тебя могли вот так [остановить]: «Иди сюда, дай посмотреть, какие у тебя в телефоне приложения...»

Окремі опитані вказують, що були затримані в ході облав. Окупаційні сили проводили такі заходи, зокрема, для конфіскації мисливської чи іншої зброї в цивільного населення.

КАТЕГОРІЇ ЗАТРИМАНИХ ПОТЕРПІЛИХ

1

Колишні військовослужбовці, учасники АТО/ООС, колишні і чинні співробітники правоохоронних органів та силових структур

З огляду на значний рівень спротиву на окупованих територіях, ця категорія сприймається РФ як одна з найбільш загрозливих. Колишні військовослужбовці вважаються потенційними організаторами підпільної збройної боротьби, учасниками місцевих частин територіальної оборони тощо. Сили РФ цілеспрямовано намагалися зібрати всю доступну інформацію про таких осіб. Фактично заходи з фільтрації та ідентифікації колишніх військових, учасників АТО є основним завданням окремих російських підрозділів на окупованих територіях (переважно свідки ідентифікують їх як ФСБ РФ).

Причиною для затримань великої кількості цивільних був будь-який зв'язок з українськими збройними силами. Незаконно затримувались члени родин військовослужбовців і ветеранів АТО/ООС.

Під час допитів у більшості затриманих вимагали надати відому їм інформацію про особовий склад українських військових частин і територіальної оборони, місця дислокації чи про інші цільові категорії, про які вказано нижче.

Представників українських силових структур росіяни затримували з огляду на їхні професійні компетенції, що сприймалися як загроза, а також зважаючи на потенційні чи фактичні обставини участі в спротиві окупації⁴¹.

2

Цивільні волонтери, політичні і громадські активісти

Окупаційні сили сприймали як загрозу цивільних волонтерів, зокрема людей, які займаються доставкою товарів першої необхідності в окуповані населені пункти, евакуацією чи іншими подібними видами діяль-

41
ZMINA.

Свідчення потерпілого з селі Піски-Радьківські, задокументовані Центром прав людини

ності. Волонтерська активність зазвичай передбачає високу мобільність, частий перетин блокпостів, а це, своєю чергою, пов'язується з ризиком збору інформації про російські підрозділи⁴².

В місті Херсон зафіксовані випадки затримання українських волонтерів Товариства Червоного Хреста України⁴³. У відкритих джерелах інформації непоодинокі повідомлення про насильницькі зникнення чи випадки тортур волонтерів, зокрема, іноземців.

Категорія політичних та громадських активістів в даному разі сприймається широко. Будь-які фактичні підтвердження проукраїнської позиції, активної громадської чи політичної діяльності погіршували становище затриманих (наприклад, членство в проукраїнських політичних партіях, участь в подіях Євромайдану 2013–2014 років тощо).

3

Представники органів влади і місцевого самоврядування

Російські підрозділи намагалися встановити контакт із представниками місцевої влади, тиснули на цих людей. Ставлення до факту окупації (готовність до співпраці чи її несприйняття і пасивний саботаж) визначали їхнє становище.

Крім того, українські посадові особи, залишаючись вірними присязі, мали низку зобов'язань, що прямо суперечили запиту окупаційного контингенту: наприклад, не могли надавати інформацію про мешканців громад. При цьому дії частини посадовців, що співпрацювали з окупантами, розслідуються слідчими органами України за звинуваченнями статті 111-1 ККУ «Колабораційна діяльність».

Підрозділи РФ з поліцейськими функціями розглядали представників місцевої влади як джерело інформації про ситуацію в населеному пункті чи громаді, про підрозділи українських сил в околиці, місцевих ветеранів збройних сил, активістів тощо.

Цю категорію також варто відрізнити від політичних активістів на тій підставі, що окупаційний контингент переважно намагався використати владний ресурс посадових осіб⁴⁴.

42 Свідчення потерпілого з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

43 Волонтерка Наталія Шатілова-Погасій: «Допоможи собі сам» — принцип, за яким зараз живуть у Херсоні / УНІАН, 28.02.2023 <https://www.unian.ua/war/volonterka-nataliya-shatilova-pogasiy-dopomozhi-sobi-sam-princip-za-yakim-zaraz-zhivut-u-hersoni-12162345.html>

44 Свідчення з села Борщівка, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Свідчення голови об'єднаної територіальної громади (ОТГ):

Вони [росіяни] тут повірилися сейфи, рилися в усіх документах. Згідно з чинним законодавством, перед цим ми все прибрали, весь облік та реєстр, усі штампи. Вони не могли почерпнути такої інформації, яка їм була потрібна. Вони тиснули на мене, щоб їм надали реєстр військовозобов'язаних. Сказали, що його немає, оскільки ми його здали.

4

Підприємці, «лідери думок»

Аналогічно до того, як російська адміністрація намагалася використовувати владний ресурс, репрезентований представниками місцевої влади, зафіксовано випадки затримання підприємців та людей, що мають високий неформальний статус у громадах. Їхня обізнаність і можливості впливу на локальне середовище громади являли значний інтерес для російських сил.

Крім того, окремі потерпілі свідчили про випадки незаконного затримання таких осіб для отримання викупу.

5

Учасники спротиву окупації, а також особи з проукраїнською позицією

Ця категорія жертв, імовірно, найчисельніша. Умовно терміном «учасники спротиву» (часто ці люди визначались силами РФ як «коригувальники вогню») можна позначати цивільних, яких затримували через підозри про сприяння українським військовим чи організованим диверсійним групам⁴⁵. Часто така інформація була ненадійною, базувалась на чутках, доносах. Нерідко окупаційні сили не могли підтвердити достовірність подібних звинувачень. При цьому будь-який публічний вияв проукраїнської позиції міг бути підставою для затримання, підвищував ризик тортур, особливо, коли були інші потенційні «причини».

Статистичні дані, що наводяться далі за текстом звіту є ілюстративними, стосуються виключно свідчень, задокументованих та інтерпретованих в межах дослідження.

45 Наприклад: На Херсонщині та Миколаївщині росіяни катують та вбивають проукраїнськи налаштованих активістів / Суспільне, 11.05.2022 <https://suspilne.media/238210-na-hersonsini-ta-mikolaivsini-rosiani-katuut-ta-vbivaut-proukrainski-nalastovanih-aktivistiv/>

В межах цього дослідження документатори опитали 45 осіб.

Серед яких 28 визначено як «жертви» тортур, 17 — як свідки⁴⁶.

При цьому в 33 % всіх свідчень⁴⁷ задокументовані випадки тортур були так чи інакше пов'язані з українськими військовими як цільовою групою. Зокрема, йдеться про випадки катування чинних українських військових, учасників організованого спротиву (членів партизанських груп), ветеранів АТО/ООС, військових пенсіонерів, цивільних членів родин військовослужбовців.

53 % свідчень стосувалися цивільних, які не мають прямого зв'язку з українськими військовими, прикордонниками, частинами територіальної оборони (ТРО). До цієї категорії належать свідчення проукраїнських активістів чи інших осіб, які стали жертвами тортур (43 % зібраних свідчень).

Участь особи в АТО/ООС була найсильнішим окремим мотивом для затримання і тортур. Зафіксовано принаймні два таких випадки тортур, наслідком яких стала загибель колишніх/чинних військових.

Найбільша жорстокість під час застосування тортур зафіксована до колишніх учасників АТО, а також колишнього члена націоналістичної партії.

Затримання і тортури цивільних нерідко були пов'язані з накладанням кількох мотивів (наприклад, волонтер, що має родича-військового; представник влади, що демонструє проукраїнську позицію тощо). Серед опитаних потерпілих були двоє представників місцевих органів влади, що стали жертвами тортур, ще одна особа з цієї категорії визначила себе як «свідка». Однією з причин затримання цих осіб була їхня підприємницька діяльність.

Більшість усіх свідчень (близько 78 %) стосується випадків цілеспрямованих затримань. Такі затримання переважно відбувалися на підставі доносів, отримання доступу до документів з персональними даними чи інформації, здобутої від інших потерпілих під тортурами.

46 Про обмеження означення формального статусу «жертва» чи «свідок» див. у розділі «Методологія» цього звіту.

47 В даному випадку статистичні дані базуються на аналізі 45 свідчень осіб, 28 з яких визначені як «жертви» тортур, 17 — як свідків.

ФІЛЬТРАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ І ЗАГАЛЬНА АТМОСФЕРА ТЕРОРУ

Окупаційні підрозділи фактично проводили «фільтрацію»⁴⁸ цивільного населення, з огляду на вище зазначені категорії. Водночас така класифікація частково є умовною. Мотиви для затримання більшості опитаних жертв були комплексними (військовий на пенсії, який активно демонстрував проукраїнську позицію; патріотичний громадський активіст-підприємець; волонтер, який має родичів-військовослужбовців тощо). У разі збігу кількох «причин» ризики жорсткого поводження і вчинення тортур для затриманого посилювались. При цьому найбільш критичними були такі фактори: військова служба в зоні АТО/ООС; доведення факту сприяння українським військовим; членство в патріотичних організаціях чи політичних партіях.

Окремо варто акцентувати увагу на загальній атмосфері терору цивільного населення в момент окупації населеного пункту. Свідки часто вказують на випадки немотивованої агресії з боку окремих російських підрозділів чи окремих військових. Вони відбувалися повсюдно — як елемент, що супроводжував незаконні обшуки і мародерство. Поширені випадки побиття, залякування з використанням зброї, руйнування залишеного житла і цивільної інфраструктури без будь-якої військової необхідності.

Низка зафіксованих епізодів, які на фоні тортур чи вбивства часто виявлялися менш значимими, можуть бути класифіковані як «жорстоке поводження». Крім того, створювалася загальна атмосфера страху, коли місцеві мешканці були очевидцями побиттів та тортур, проте нічого не могли вдіяти.

Свідчення потерпілого:

По дорозі одночасно йшло троє росіян та [...] односельчанин. Один із них (росіянин) щось йому сказав, той огризнувся. Вони одразу почали його гамселити. Росіяни били цього чоловіка руками, ногами та прикладами від автоматів. Били дуже довго. І ти нічого не можеш зробити, бо у них автомати. Ми почали кричати, але він цикнув на нас — і ми замовкли. Куди ми поліземо.

Також свідки вказують на те, що підставою для затримання і жорсткого поводження могли бути порушення, не пов'язані зі створенням загрози для російських підрозділів. Так, затримувалися і піддавалися жорсткому поводженню порушники комендантської години, «місцеві алкоголіки», «наркомани»⁴⁹.

Можемо дійти висновку, що в невеликих населених пунктах цивільне населен-

48 Під «фільтрацією» зазвичай розуміють цілеспрямоване виокремлення представників певної групи цивільного населення, яких затримують, можуть допитувати, піддавати жорсткому поводженню чи тортурам.

49 Свідчення потерпілого з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

ня сильніше потерпало від спонтанної немотивованої агресії з боку окупаційних сил. Зокрема, від формувань, що не брали активної участі в бойових діях.

Згідно із зібраними свідченнями, в одному з невеликих сіл підрозділ окупантів провів публічну «перевірку» всіх чоловіків призовного віку на наявність характерних слідів від використання зброї чи татуювань⁵⁰. Ця принизлива процедура супроводжувалась залякуванням зброєю, кількох чоловіків ізолювали і побили.

Свідчення потерпілого:

Наступного дня вони перереєстрували усіх чоловіків до 35 років. Усіх роздягали, вони дивилися плечі, пальці (мозолі), перевіряли тату, шукали сліди від бронежилета. У одного було татуювання у вигляді орла, вони одразу накинули йому на голову мішок та відвели в підвал. Що вони з ним робили, ми не знаємо.

Імовірно, випадки спонтанної агресії до цивільного населення більш характерні для представників так званих «ДНР» та «ЛНР» та тих, кого називали «кавказцями». Зафіксовано випадки, коли на окупованих територіях військові з ознаками алкогольного чи наркотичного сп'яніння жорстоко поводитися з цивільними, водночас, це могло вести до більш серйозних негативних наслідків — побиття, нанесення каліцтв, зґвалтувань⁵¹. В одному з населених пунктів підрозділ армійського спецназу РФ тривалий період силою утримував колишніх військовослужбовців Збройних сил України (ЗСУ) в погребі їхніх власних будинків⁵².

ПІДРОЗДІЛИ, ПРИЧЕТНІ ДО ТОРТУР І ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Опитані свідки і постраждали, як правило, не можуть точно вказати російський підрозділ, причетний до певних випадків тортур, жорстокого і принизливого поводження. Переважно потерпілі ідентифікували військових на підставі опосередкованих ознак — особливостей і загальної якості обмундирування, акценту і зовнішнього вигляду. В окремих випадках російські військові називали себе. Також ідентифікація окупаційних підрозділів часто відбувалася на підставі колективного досвіду спілкування з ними (наприклад, за свідченнями всіх опитаних, в поліцейському відділку міста Балаклія розміщувались підрозділи, ідентифіковані як ФСБ РФ, цей факт був «загальновідомим»).

50 Свідчення про обставини окупації села Борщівка, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

51 Про випадки жорстокості з боку військових з ознаками алкогольного чи наркотичного сп'яніння відомо зі свідчень з міста Балаклія, сіл Піски Радківські та Циркуни.

52 Свідчення із села Піски Радківські, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Російські військові, безпосередньо залучені до вчинення тортур під час допитів, в переважній більшості випадків намагалися приховати свою особу. Зокрема, використовуючи балаклави, закриваючи обличчя під час тримання потерпілих (під час більш жорстоких тортур жертва могла утримуватись з «мішком на голові», що виключало візуальний контакт, створювало ускладнення для дихання).

Опитані з міста Херсон вказують, що представники підрозділу, який їх утримував, намагалися не використовувати у спілкуванні імена чи позивні, зберігаючи анонімність⁵³.

Свідчення потерпілого:

Не міг зрозуміти, де я знаходжусь — вони не розмовляли. Всі в масках. Один одного вони не називали. Тільки там «Ей!», «Ой!», «Іди сюди!»

Також опитані, які незаконно утримувались в «катівнях», свідчать про намагання російських військових до мінімуму обмежити побутові контакти з утримуваними. Функції охорони й обслуговування базових потреб утримуваних українців виконували окремі підрозділи чи особи (наприклад, у поліцейському відділку Балаклії — ідентифіковані потерпілими як так звані «лнрівці»). Відвідання камер російським персоналом було пов'язане із загрозою насильства.

Більшість потерпілих також вказують на те, що вони утримувались в місцях не-свободи до того моменту, поки отримували видимі ознаки тортур, зазвичай, побиття⁵⁴. Таким чином підрозділи РФ намагалися приховати факти катувань.

Агресивні моделі поведінки з місцевим цивільним населенням були характерні для всіх російських підрозділів. Дефіцит управлінських спроможностей, низька якість кадрів у окупаційних частинах потенційно погіршували ситуацію для цивільних мешканців. Спонтанно, за свідченнями потерпілих, більш агресивними до населення часто були представники так званих «ДНР/ЛНР» чи іноетнічні формування російської армії («кавказці», «буряти» тощо).

При цьому низка підрозділів виконувала поліцейські функції. За матеріалами зібраних свідчень, наприклад, йдеться про те, що ФСБ РФ інструменталізувала тортури як загальноприйнятий метод отримання необхідної інформації від місцевого населення. Всі опитані, які пройшли через допити, що майже завжди супроводжувались тортурами, вказують приблизний перелік питань на кшталт: «Кого ви знаєте серед військовослужбовців чи ветеранів?»; «Хто симпатизує/допомагає українській армії?»; «Чи маєте ви інформацію, що може бути для нас корисна?»⁵⁵.

53 Свідчення потерпілих з міста Херсон, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

54 Подібні свідчення потерпілих з міст Балаклія та Херсон, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

55 Свідчення з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

Свідчення потерпілого:

*Первый вопрос знаете какой на допросе? — А чего ты тут делаешь? — Да, говорю, брат служит. — Где служит? — В Киеве. — Ты что, дебил? На*ер мне твой брат, который служит в Киеве. Я его что, достать смогу? Ты мне рассказывай, какие люди служили здесь!*

У місті Балаклія журналісти ідентифікували низку російських офіцерів, що, зокрема, відповідали за «взаємодію з органами місцевого самоуправління» та «організацію роботи з місцевим населенням з виявлення осіб, негативно налаштованих до військовослужбовців ЗС РФ». Особи, причетні до цих злочинів, були нагороджені російськими військовими відзнаками⁵⁶.

Серед груп підрозділів, яких виокремлюють опитувані, можна виділити такі:

1

Представники Федеральної служби безпеки Російської Федерації

Зазвичай усі кадрові російські підрозділи ідентифікуються опитаними за вищою якістю спорядження. Визначення всього підрозділу як належного до ФСБ часто відбувалося на підставі окремих випадків контекстного представлення (наприклад, пропозицій співпраці від імені ФСБ) чи «загальновідомих» в локальній спільноті фактів.

Також представники ФСБ опосередковано ідентифікувалися через використання методи допиту, катувань і тримання. Наприклад, через предметні, логічні допити з фіксацією відповідей затриманого із дещо меншим рівнем насильства; загальну вищу організованість процесів конвоювання й утримання (спеціалізовані навички); використання методів катувань, які спричиняють серйозні страждання, але попереджають випадкову смерть затриманого (наприклад: сильне побиття кінцівок).

Частіше потерпілі були схильні ідентифікувати як представників ФСБ уродженців центральноєвропейської частини РФ, етнічних росіян (слов'ян), що також відрізняло їх від «кавказців» («чеченців», «інгушів» тощо)⁵⁷.

2

Армійські підрозділи Російської Федерації

Російські армійські підрозділи переважно ідентифікувалися потерпілими за кольором камуфляжу («зелений», «болотно-зелений») і якістю спорядження.

⁵⁶ Окупанти забули флешку при втечі з Харківщини. «Схеми» ідентифікували командирів та кураторів з ФСБ / Радіо Свобода, 07.02.2023 <https://youtu.be/p9suHYIj0mg?t=1236>

⁵⁷ В місті Херсон окремі опитані за кольором камуфляжу («синій», «синьо-чорний», на відміну від «болотно-зеленого» у військових підрозділів) ідентифікували підрозділи Росгвардії, що виконували поліцейські функції і були причетні до затримання і тортур цивільних.

Армійські підрозділи РФ були причетні до ряду випадків жорстокого поводження чи катувань місцевого населення, нанесення каліцтв, викрадення і незаконного тримання людей тощо⁵⁸ у Харківській та Херсонській областях, до тортур і позасудових вбивств у березні 2022 року, зокрема тих, що зафіксовані у Київській області.

Водночас переважну більшість цивільних допитували представники ФСБ чи підрозділів, що виконували поліцейські функції.

За наявними свідченнями, наприклад, в місті Балаклія, армійські підрозділи перебували у приміщенні місцевої друкарні. В її підвалі утримували і катували полонених (імовірно, переважно військовослужбовців чи ветеранів). При цьому умови утримання були гіршими, ніж в поліцейському відділку, де перебували представники ФСБ. У підвалі було розміщено судові бокси, спеціально доставлені для тримання полонених. Чоловіків і жінок тримали разом, усіх в одному приміщенні, вони не мали облаштованих місць для сну, доступу до туалету, проточної води.

Деякі опитані вказують на випадки агресивної реакції російських військових на українську мову від потерпілих під час допитів (погрози катуваннями тощо). Передбачаючи подібну нетерпимість, цивільне населення переважно використовувало у спілкуванні з окупаційним контингентом російську мову. Адже використання української мови могло бути сприйняте як декларація спротиву окупації.

Частина потерпілих у своїх свідченнях повідомляли про причетність до тортур та жорстокого поводження представників підрозділів, переважно сформованих з мешканців північно-кавказької, далекосхідної та сибірської частин Росії, які не були етнічними росіянами і візуально відрізнялися (так звані «кавказці», «чеченці», «дагестанці», «інгуші», «буряти» тощо). У таких випадках маркер сильної етнічної і релігійної відмінності заміщував у свідченнях потерпілих співвіднесення військовослужбовців з конкретним військовим підрозділом. Зазвичай опитані вказували на більшу агресивність і жорстокість «кавказців» та їхню меншу організованість. У місцях зі змішаним представництвом підрозділів РФ, наприклад, у Балаклії, вони могли виконувати роль «силового компонента» (за свідченнями окремих потерпілих, причетні до більш жорстоких випадків катувань⁵⁹, залякування, спонтанних актів агресії).

Зафіксовано випадок, коли етнічні і релігійні відмінності стали причиною більш жорстоких катувань з боку «кавказців» до потерпілого, що

58 Свідчення із селища міського типу Борова, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

59 Свідчення кількох потерпілих з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

активно практикував християнство, регулярно молився. Також він був ідентифікований як патріотичний політичний активіст, що значно погіршило його становище.

Окремі опитувані вказували на випадки насильства з боку російських військових, ідентифікованих як «бурятів»⁶⁰.

Свідчення потерпілого:

Люди в підвалі. Іде наступ, заходять «буряти». Відкривається погреб, виходить бабуся, а «бурят» її застрелив. Ця мертва жінка тиждень знаходилась з іншими людьми в підвалі.

3

Підрозділи так званих «ДНР» та «ЛНР»

Коли йдеться про причетність до випадків катувань і жорстокого та принизливого поводження і покарання представників підрозділів, сформованих із населення окупованих територій Донецької і Луганської областей⁶¹, то зазвичай опитані потерпілі їх ідентифікували за гіршим спорядженням, специфічним акцентом, або коли вони називали себе.

У різних населених пунктах ця група могла бути залучена до виконання різних завдань, більше чи менше бути причетною до випадків жорстокого поводження і тортур. Так, наприклад, підрозділи так званих «ДНР» та «ЛНР» могли лише виконувати функції озброєної охорони затриманих, або ж безпосередньо вчиняти тортури.

В окремих населених пунктах «катівні» були влаштовані представниками «народної міліції» так званих «ДНР» та «ЛНР».

Загалом масив зібраних свідчень вказує на те, що ці підрозділи перебувають найнижче в неформальній ієрархії російських військових структур. За словами опитаних, будь-які спонтанні контакти з цими формуваннями могли бути більш загрозливими. Вони вчиняли спонтанне на-

60 Свідчення потерпілих з смт. Борова, також свідчення із села Андріївка, Київської області.

61 25 січня 2023 року у своєму рішенні про прийнятність справи Україна та Нідерланди проти Росії щодо подій на сході України та рейсу МН 17 Європейський суд з прав людини серед іншого вказав на те, що Російська Федерація мала ефективний контроль над усіма районами, що були захоплені, з 11 травня 2014 року, через їхню військову присутність на сході України та вирішальний рівень впливу, який вона мала на цих територіях в результаті військової, політичної та економічної підтримки «ДНР» та «ЛНР». Він визнав встановленим поза розумним сумнівом, що російські військові були активно присутні на Донбасі починаючи з квітня 2014 року, а також що відбувалося широкомасштабне розгортання російських військ не пізніше серпня 2014 року. Він також встановив, що держава-відповідач мала значний вплив на воєнну стратегію сепаратистів, що вона надавала зброю та інше військове обладнання сепаратистам у значних масштабах на ранніх стадіях створення «ДНР» та «ЛНР» та в наступні місяці та роки, а також що вона приводила артилерійські обстріли на запит сепаратистів. Існували також чіткі свідчення надання політичної підтримки «ДНР» та «ЛНР», крім того, Російська Федерація грала активну роль у їхньому фінансуванні https://twitter.com/ECHR_CEDH/status/1618247383556538369

сильство над цивільними нападпитку⁶², мотивували свою агресію особистими причинами й антиукраїнськими пропагандистськими кліше («Ви вісім років бомбили Донбас»)⁶³.

Свідчення потерпілого:

Було схоже так, що це «ЛНР-ДНР», десь звідтіля. Це ті, що в нас були на блокпосту [...]. Вони були п'яні, під дією наркоти, алкоголю, воно таке щось вперемішку.

В цілому опитаним потерпілим і свідкам часто буває складно точно ідентифікувати російський підрозділ, що проводив окупацію населеного пункту чи був причетний до вчинення тортур. Водночас російські підрозділи не діяли автономно один від одного. В контексті окупації потерпілі вказують одночасно на ФСБ РФ, армійські підрозділи, підрозділи так званих «ЛДНР».

Статистика свідчень, вказана нижче, стосується випадків тортур після березня 2022 року⁶⁴.

До катувань електричним струмом як елемента допиту зазвичай причетні ФСБ РФ (49 % всіх свідчень після березня 2022 року). В 30 % свідчень згадані представники так званих «ЛДНР». Згадування армійських підрозділів менш чисельні (приблизно 24 % свідчень).

41 % опитаних ідентифікує комбатантів, що не були етнічними росіянами («буряти», «кавказці»).

Вказання потерпілим чи свідком на представників певних підрозділів не обов'язково означає, що вони безпосередньо були причетні до жорстокого поводження чи катувань. Водночас наведені вище цифри свідчать, що більшість російських сил у той чи інший спосіб були причетні до арештів, етапувань чи охорони жертв та сприяли вчиненню тортур.

Частина потерпілих і свідків, перебуваючи в ситуації сильного психологічного стресу, не змогли будь-яким чином ідентифікувати належність підрозділу, що вчиняв насильство.

Опитаним потерпілим і свідкам випадків тортур, які сталися в Київській області в березні 2022 року, було важко ідентифікували російські окупаційні підрозділи, причетні до вчинення тортур. У масиві зібраних свідчень з Київщини йдеться про армійські підрозділи РФ з мішаним етнічним складом (етнічні росіяни, «буряти», «кавказці»).

62 Свідчення з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

63 Свідчення із села Піски-Радківські, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

64 Статистичні дані, які стосуються фактів тортур, що відбувалися в період із квітня до вересня 2022 року, задокументовані в Харківській області та місті Херсон; опитано 37 осіб, з яких 25 ідентифіковано як жертви, 12 — як свідки.

МЕТОДИ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ЖОРСТОКИХ, НЕЛЮДСЬКИХ АБО ТАКИХ, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ

Більшість опитаних, яких тримали незаконно, свідчать про застосування до них тортур як невід'ємного елемента допитів⁶⁵. При цьому зафіксовано випадки застосування тортур під час затримання особи або за межами місця постійного тримання⁶⁶.

Варто зауважити, що після ідентифікації військовослужбовців, ветеранів, патріотичних активістів, їх затримували цілеспрямовано. В певних випадках тортури застосовували як інструмент покарання, вони були особливо жорстокими та містили ризик для життя. Деякі опитані свідчили про випадки катування їхніх рідних до смерті. Також зафіксовано опосередковані свідчення про такі випадки (свідки вказували на знайдені тіла зі слідами тортур, каліцтвами, тіла цивільних, що за зовнішніми ознаками були страчені)⁶⁷.

Окремі постраждалі свідчать про прямо декларовані наміри з боку російських військових щодо фільтрації і незаконних затримань, допитів, побиттів буквально всіх цивільних у населеному пункті.

Свідчення потерпілого:

Що мене ще здивувало, коли вони стали вже більш-менш розмовляти зі мною, вони казали так: «Ще два місяці — і ми всіх заберемо [...] від старого до молодого, через тюрму вони пройдуть. І все про всіх будемо знати!» У них була тактика — всіх нас забрати, бити і випитувати хто що знає.

У свідченнях, зібраних після березня 2022 року⁶⁸, близько 60 % свідчень про насильство (жорстоке поведіння чи тортури) так чи інакше були пов'язані з допитами або іншими формами отримання інформації. Тортури вчинялися в момент допиту або передували йому. Принаймні в трьох випадках потерпілі обміняли себе на родичів, які були затримані раніше, або іншим чином перебували під загрозою тортур чи вбивства.

65 Випадки допитів без катувань одиничні. Всіма опитаними такі допити сприймалися як аномалія.

66 Свідчення з міста Балаклія, сіл Циркуни та Піски-Радьківські, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

67 Свідчення з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

68 Статистичні дані, які стосуються фактів тортур, що відбувалися в період із квітня до вересня 2022 року, задокументовані в Харківській області та місті Херсон; опитано 37 осіб, з яких 25 ідентифіковано як жертви, 12 — як свідки.

ФІЗИЧНІ ТОРТУРИ ТА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ

Можна виокремити низку типових видів жорстокого поводження чи тортур, метою яких було завдати фізичного болю жертві. Найбільш поширене серед таких — тортури електричним струмом. Більшість опитаних жертв у той чи інший спосіб вказують на катування їх струмом (навіть ті, хто не були жертвами побиття).

Для тортур струмом російські військові масово використовували військово-польові телефони, так звані «тапіки» (військово-польові телефони ТА-57). Своєрідною «перевагою» цього способу катувань була можливість варіювати рівень завданих страждань — через менш чи більш сильні удари струмом, приєднання електродів до різних частин тіла — рук, ніг, мочок вух, в найгіршому випадку — до геніталій⁶⁹. Менш травматичним було використання електрошокерів. Застосування електричного струму як інструменту допиту не залишало помітних видимих слідів на тілі потерпілого, на відміну від наслідків побиття.

Також дуже поширеними були різноманітні випадки побиття. Побиття ударами рук чи ніг, металевими або пластиковими трубами, дерев'яними битками чи спеціальними поліцейськими кийками. За свідченнями потерпілих, особливо травматичними були випадки повторного побиття протягом одного дня, чи під час допитів на наступний день. Частина опитаних вказує на намагання не бити допитуваних по обличчю чи в корпус для того, щоб приховати факт тортур, попередити випадки смерті через пошкодження внутрішніх органів. Водночас багатьох били по тулубу. Традиційна травма жертв — тріщини чи переломи ребер, які могли неправильно зростатися, завдаючи постійних страждань. Зафіксовано принаймні один випадок, коли наслідком побиття стала смерть потерпілого через пошкодження внутрішніх органів.

Свідчення потерпілого:

Це ти збив літак?.. То били його і ногами, і прикладом. Йому відбили нирки, відбили легені. Ребра позросталися тоді неправильно. Після лікарні довго там викачували рідину, отаке. Після Харкова, після лікарні, ми його перед новим роком поховали.

Застосовували і більш жорстокі форми травматизації затриманих. Зокрема, зафіксовано випадки навмисного ламання кінцівок, травматизації і ламання суглобів. Так, потерпілим буквально наступали на обличчя, суглоби, а також на тіла людей, які спали на підлозі. Зі свідчень представників місцевого самоврядування відомо про випадки згвалтування і кастрації потерпілих.

Жорстокість тортур посилювалась до осіб, щодо яких достовірно було встановлено сприяння ними Збройним Силам України чи силам опору окупації. Таким

⁶⁹ Катування електричним струмом приєднанням до геніталій зафіксовано у відкритих джерелах інформації щодо випадків тортур військовополонених.

чином, визнання жертвою своєї провини, якої з допомогою тортур домагалися росіяни, лише посилювало страждання затриманого.

Становище потерпілих погіршувалось у разі будь-яких форм пасивного спротиву (завідомої дезінформації, висловлення претензій щодо утримання чи самого факту окупації). До таких осіб, переважно колишніх військовослужбовців, але також і патріотичних активістів, застосовували більш жорстокі методи фізичних і психологічних катувань. Окремі потерпілі буквально розрізняли менш жорстокі тортури як інструмент допиту і жорстокіші — як вид покарання зі значним ризиком смерті.

Свідчення потерпілого:

Кажуть: за тебе взялись, скоріше всього тебе забивають. Будуть бити, бити і уб'ють. Тут таких вже не один був, що отак били часто, і їх вже забили, і їх нема. Отож, коли вони мене лякали, стріляли зі зброї, пістолет в рот запихали, я їм казав: «Краще застрельте, не знущайтесь». А вони реготали.

Серед осіб, що стали жертвами більшої жорстокості, задокументовано випадок постійної травматичної іммобілізації (зв'язування потерпілого), специфічні форми побиття (удари по голові в металевому шоломі; удари палицями по п'ятках; постійні удари в одну й ту ж частину тіла), випадок втоплення (вливання води в рот через рушник, накинутий на обличчя).

Така фізична жорстокість супроводжувалась психологічними тортурами, про що буде сказано нижче. У відкритих джерелах інформації також зафіксовано імовірні випадки виривання нігтів, виривання чи підпилювання зубів⁷⁰.

Згідно із задокументованими свідченнями, деяких жертв депортували на територію РФ, що загалом може бути більш характерним для населених пунктів, наближених до державного кордону з РФ. Деяких потерпілих російські підрозділи силоміць переміщували з окупованих населених пунктів на підконтрольну уряду України територію. (Потерпілі зазвичай називали таку практику «депортацією»).

У деяких випадках катування відбувалися через умови утримання цивільних затриманих. У всіх місцях тримання не забезпечувались базові санітарно-побутові потреби потерпілих. Вони не мали можливості повноцінно митися, в деяких випадках не було жодного доступу до проточної води чи туалету в камері, доступу до прогулянок та свіжого повітря. Частина місць тримання (підвальних приміщень) були абсолютно до цього не пристосовані. Водночас навіть у

⁷⁰ «Пиляли зуби напилком, катували струмом»: після деокупації Харківщини правоохоронці виявили 22 катівні росіян / ZMINA 21.10.2022 <https://zmina.info/news/pylyaly-zuby-napylkom-katuvaly-strumom-pislya-deokupacziyi-harkivshhyny-pravoohoronczy-vyyavyly-22-kativni-rosiyan/>

камерах поліцейських відділків окремі місця тримання мали абсолютно неприйнятні умови.

Так, наприклад, опитано кілька осіб, що тривалий час перебували в камері площею 1,5 на 3 метри, яка раніше слугувала підсобним приміщенням, але була переобладнана для утримання людей. Тут були відсутні проточна вода і туалет. В камері постійно перебувало до 7–8 людей, а спальних місць було два (решта спали на підлозі). У камері не було вікон, довго було відсутнє і штучне освітлення. Після того, як воно з'явилося — світло не вимикали цілодобово. В літній період дуже обмежено застосовувалась штучна вентиляція приміщень.

Загалом усі місця тримання, про які відомо, були переповнені.

Також усі опитані потерпілі, яких затримували, скаржаться на неналежне харчування. Виходити з камер вони могли один-два рази на добу на кілька хвилин в туалет під конвоєм, з мішками на голові.

Зазвичай потерпілі не мали жодного доступу до медичної допомоги навіть тоді, коли екстрені служби в окупованих містах працювали. Надавали медичну допомогу потерпілому зазвичай лише тоді, коли виникала однозначна загроза його життю внаслідок тортур або умов тримання.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗНУЩАННЯ ТА ПОВОДЖЕННЯ, ЩО ПРИНИЖУЄ

Потерпілі зазнавали значних страждань через психологічні знущання, образи та поведження, що принижувало. Серед таких можна виокремити погрози і залякування безпосередньо під час затримань чи допитів (погрози посиленням фізичних тортур, каліцтвом (відрізанням фаланг пальців, відрізанням вух, погрози розстрілом, кастрацією), погрози зґвалтуванням. Також фіксувалися випадки погроз завданням катувань чи вбивством рідних. Окремі опитані фактично обмінювали себе на рідних, які вже були затримані на той момент⁷¹.

Як форму психологічного тиску варто розглядати очікування допиту і фізичних тортур. Усі затримані були постійними свідками катувань співкамерників. Вони чули крики, бачили наслідки побиття інших; в окремих випадках були постраждалими/свідками під час насильства в камері.

Окремі опитані стверджують, що їх змушували справляти природні потреби на українську військову форму⁷².

71 Свідчення із села Вербівка, свідчення з міста Херсон, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

72 «Змушували ходити в туалет на українську військову форму»: Володимира з Пісків-Радківських забрали до підвалу через шеврон / ZMINA, 27.02.2023 <https://zmina.info/articles/zmushuvaly-hodyty-v-tualet-na-ukrayinsku-vijskovu-formu1/>

Можливість звільнення пов'язувалася з проходженням допиту, що своєю чергою означало загрозу фізичних страждань від тортур. Зафіксовано принаймні один випадок, коли очікування фізичних тортур було навіть більш травматичним, аніж самі тортури. Деякі опитувані заявляли про бажання померти після перенесених фізичних страждань⁷³.

Свідчення потерпілого:

У тебя есть две мысли — я хочу, чтобы меня быстрее выпустили, но я не хочу допроса. Но ты четко понимаешь, что пока ты через этот допрос не пройдешь, тебя не выпустят.

Всі опитані, яких незаконно тримали, перебували інкомунікадо. Родичі не могли встановити місця перебування потерпілих. Російські підрозділи відмовлялися надавати таку інформацію навіть в ситуаціях, коли родина точно знала про місце тримання. Інформацію про місце тримання родичі жертв у більшості випадків отримували від інших потерпілих, яких звільняли. Такі особи могли цілеспрямовано знаходити родичів співкамерників для повідомлення про факт і місце тримання.

Тримання інкомунікадо сприймалося як пов'язане з ризиком вбивства чи депортації. На звільнених від окупації територіях поширені випадки зникнення безвісти, частину із зниклих пізніше знаходили вбитими зі слідами катувань.

Свідчення потерпілого:

Я переживав, що ніхто не знає, куди я подівся.

Зазвичай потерпілі не могли (чи могли дуже обмежено) отримувати передачі від рідних чи волонтерів. В ситуації надзвичайно поганих умов утримання часто це було критичним.

Зафіксовані випадки залякування зброєю — засовували пістолет до рота (іноді з пошкодженням зубів) чи імітували розстріл. Для таких цілей використовували, зокрема, незаконно вилучену мисливську зброю.

Часто психологічні знущання і приниження супроводжувалися фізичними катуваннями. Наприклад, від деяких потерпілих вимагали публічно декламувати українські патріотичні гасла чи виконувати гімн в момент катування електричним струмом⁷⁴. Також опитані в Херсоні вказують на вимоги вивчення і публічного виконання гімну РФ, «привітання» охорони викрикуванням гасел «Слава Росії! Слава Путіну! Слава Шойгу!» Ігнорування таких вимог мало наслідком побиття.

⁷³ Свідчення з міста Балаклія, задокументовані Центром прав людини ZMINA.

⁷⁴ Одного з потерпілих змусили стрибати під час катування електричним струмом, викрикуючи «Хто не скаче — той москаль». Такі тортури продовжувались не менше години.

Частину опитаних змушували записувати пропагандистські відео на підтримку російської окупації як запоруку звільнення. Для деяких із них подібні публічні заяви були неприйнятними, сприймалися як зрада, були особливо травматичними психологічно.

Статистика свідчень, вказана нижче, стосується випадків тортур та жорстокого поводження після березня 2022 року⁷⁵.

46 % опитаних жертв вказують на катування їх електричним струмом. При цьому непрямі чи контекстуальні свідчення про тортури тут не враховуються⁷⁶.

85 % потерпілих вказали на випадки завдання їм одиничних ударів чи системного побиття. Сюди включені свідчення про удари по голові чи кінцівках як інструмент залякування; випадки жорстокого побиття по тулубу, голові чи кінцівках із застосуванням пластикових чи металевих труб або дерев'яних бит — як елемент покарання чи допиту. Побиття не застосовувалось до опитаних потерпілих-жінок.

Як елемент жорстокого поводження із затриманими жінками варто розглядати випадки жорсткого особистого обшуку, залякування каліцтвом дитини, залякування зґвалтуванням, інші випадки психологічного насильства.

Усі випадки катування електричним струмом стосуються допитів, переважно вчинених підрозділами, що ідентифіковані як ФСБ РФ.

Зафіксовано принаймні один випадок тортур із застосуванням електричного струму, що не супроводжувався побиттям.

Катування електричним струмом зазвичай оцінювалося потерпілими як більш травматичне і загрозливе. Водночас, наслідки жорстокого побиття часто були критичнішими (випадки травмування і ламання кісток, суглобів; зафіксовані випадки побиття до смерті).

Принаймні три особи зазнавали тортур повторно, після того як були звільнені. До різних епізодів тортур в таких випадках могли бути причетні різні російські підрозділи.

⁷⁵ Статистичні дані, які стосуються фактів тортур, що відбувалися із квітня до вересня 2022 року, задокументовані в Харківській області та місті Херсон; опитано 37 осіб, з яких 25 ідентифіковано як жертви, 12 — як свідки.

⁷⁶ Ідентифікація конкретних жертв за контекстними свідченнями відбувалася обмежено. Як «жертви» в дослідженні фігурують лише особи, які були безпосередньо опитані документаторами.

Наведена у цьому дослідженні інформація та свідчення були належним чином зібрані та задокументовані Центром прав людини ZMINA відповідно до міжнародних стандартів, описаних у розділі «Методологія». Свідчення жертв і свідків тортур були передані Офісу Генерального прокурора України та національним слідчим органам, Спеціальному доповідачу ООН з питань тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання, Моніторинговій місії ООН з прав людини, Незалежній міжнародній комісії ООН з розслідування порушень в Україні, Міжнародному кримінальному суду — з перспективою їх подальшого розслідування, представлення для національної та міжнародної аудиторії. Це сприятиме ідентифікації російських військових, причетних до вчинення тортур, притягнення їх до відповідальності, відшкодування шкоди жертвам тортур.

ZMINA докладе всіх зусиль для адвокації результатів дослідження, сприятиме подальшим розслідуванням, відновленню порушених прав жертв тортур.

ВИСНОВКИ

На підставі зібраних свідчень можна зробити низку висновків. Водночас вони мають бути підтверджені подальшими дослідженнями випадків вчинення тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, скоєних у ході російської збройної агресії в Україні.

Опитування представників місцевого самоврядування, Харківська область. Фото: ZMINA.

Терор цивільного населення на тимчасово окупованих територіях

На всіх окупованих російськими підрозділами територіях відбувається постійний терор цивільного населення. Встановлення окупаційної влади, розбудова адміністрацій та органів, що виконують поліцейські функції, безпосередньо пов'язані із загрозами для місцевих мешканців. У цій ситуації жорстоке поведження чи тортури стають одним із інструментів спланованого та системного нападу на цивільне населення задля силового забезпечення лояльності і придушення будь-яких форм активного чи пасивного спротиву, і в такому контексті вони є не тільки воєнними злочинами, але і злочинами проти людяності.

Злочини, пов'язані зі вчиненням тортур, надзвичайно поширені. По-перше, частина таких випадків насильства має спонтанний характер. До них причетні російські підрозділи, що мали побутові контакти з цивільним населенням, яке через високий рівень спротиву окупаційна влада продовжує сприймати як загрозу для себе. Це стосується буквально всіх груп цивільного населення і принаймні частково дозволяє зрозуміти природу численних міжнародних злочинів на окупованих територіях.

Тривалість окупації певного регіону призводить до інституціоналізації та інструменталізації тортур. Налагодження системи адміністративного управління в таких районах призводить до того, що окупаційні органи влади, поліцейські і військові підрозділи більш активно і цілеспрямовано починають переслідувати окремі групи цивільних.

Крім того, російські документи, знайдені на деокупованих територіях, свідчать про те, що поширена практика незаконного затримання і тортур цивільного населення була санкціонована на рівні вищого військового та політичного керівництва РФ. Зібрані свідчення підтверджують висновки міжнародних експертів про спланований системний характер терору цивільного населення на окупованих територіях, що відбувався, зокрема, за рахунок «фільтрації» і тортур окремих цільових груп⁷⁷.

Імовірно Російська Федерація переглянула свої підходи до взаємодії з населенням на окупованих територіях після усвідомлення масштабів цивільного спротиву. Також цьому послужило виявлення воєнних злочинів у Бучі, Ірпені, Гостомелі та інших містах і селах звільненої Київщини. Принаймні з квітня-травня 2022 року на окупованих територіях розпочинається «фільтрація» цивільного населення. Випадки незаконного тримання, допитів і тортур стають більш контрольованими, системними і всеосяжними.

⁷⁷ Див.: Wayne Jordash 02.03.2022 Kremlin pre-planned and helped finance Kherson torture centers, international investigators say <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-03-2-23/index.html>

Таким чином, розгортання мережі катівень (місць постійного незаконного тримання і вчинення тортур) було елементом ширшої політики терору цивільного населення на окупованих територіях. Тортири були загальною практикою у взаємодії з місцевими мешканцями, санкціонованою вищим керівництвом. З огляду на це, спонтанні акти насильства до цивільних з боку підрозділів РФ не сприймалися як щось неприйнятне, бо загалом вкладалися в загальну логіку поведінки на окупованій території. Сукупно це лише погіршувало становище цивільних.

Переслідування окремих категорій населення. Тортири як елемент допиту і покарання

Серед груп населення, яких переслідували, попередньо можна виокремити такі: колишні військовослужбовці і ветерани АТО/ООС; співробітники силових структур; цивільні волонтери; громадські і політичні активісти; представники органів влади і місцевого самоврядування; підприємці і неформальні лідери місцевих громад. Імовірно, найбільш чисельною, водночас — найгірше означеною «групою» є так звані «учасники спротиву» (часто визначались РФ як «коригувальники»). Фактично, це будь-які цивільні громадяни, яких підозрювали в сприянні українським військовим, і які в той чи інший спосіб продемонстрували нелояльність до окупаційної влади. Джерелом інформації про таких людей переважно виступають доноси чи інша неперевірена інформація. Також підрозділи РФ системно збирають персональні дані місцевого населення з усіх наявних джерел.

Накладання будь-яких з перелічених умовних «ознак» значно посилює ризики затримання і катувань для особи. При цьому цивільні можуть бути затримані свавільно за будь-якого випадкового контакту з окупаційним контингентом (наприклад, під час проходження блокпостів, на підставі дослідження інформації особистих гаджетів тощо). Незаконне затримання значно посилює ризик подальшого жорстокого поведінки чи тортур.

В той момент, коли окупаційну адміністрацію вже повноцінно встановлено, підрозділи, що виконують поліцейські функції, активно використовують тортури як елемент процедури дізнання й отримання необхідної для них інформації.

На окупованих територіях російська влада продовжує системно розбудовувати мережу закладів, що використовувались для постійного незаконного тримання цивільних і вчинення тортур, так званих «катівень». До функціонування таких «закладів» в різних населених пунктах були причетні різні російські підрозділи.

Абсолютна більшість допитів, навіть тих цивільних, що були затримані випадково, — супроводжувалась тортурами. Всі опитані сприймають допит без

вчинення тортур як аномалію. Найбільш поширений вид тортур в ході допиту — катування електричним струмом. Також переважна більшість опитаних потерпілих стали жертвами неодноразового побиття. Застосовували й інші види фізичних тортур. Постраждали перебували під постійним психологічним тиском, були свідками катувань інших осіб, стали жертвами різноманітних форм залякувань. Опитані також вказують на тримання інкомунікадо практично у всіх випадках, без інформування рідних. Це своєю чергою сприймалося через загрозу життю (зникнення безвісті) чи депортації на територію РФ. Умови незаконного утримання цивільних, що в деяких випадках було дуже тривалим, були абсолютно незадовільними і можуть бути оцінені як вчинення жорстокого поводження.

Групою, яка перебуває в зоні найвищого ризику, попередньо можна назвати колишніх або чинних військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС. При цьому окупаційна влада активно затримувала і членів їхніх родин. Жорстокість катувань військовослужбовців зазвичай була вищою. При цьому будь-яке фактичне підтвердження претензій до затриманої особи (зокрема — визнання неприйняття окупації чи сприяння українській армії) значно підвищувало жорстокість тортур і пов'язані з цим ризики.

У більш критичних випадках російські підрозділи використовували тортури як інструмент покарання. Зафіксовано випадки смерті жертв, що стало безпосереднім наслідком тортур.

Негативні наслідки для жертв тортур, їхніх родин та місцевих громад

Окремо варто вказати на сильні негативні наслідки для жертв тортур і їхнього оточення. Опитані потерпілі дуже часто мають фізичні і психологічні травми. Ситуацію ускладнює неможливість отримання ними кваліфікованої медичної і психологічної допомоги (через відсутність грошей, відсутність лікарів-фахівців). Деякі потерпілі «закриваються» у власному травматичному досвіді та не звертаються за будь-якою допомогою. Ця ситуація також дуже травматична для родин потерпілих.

Потерпілі часто не готові свідчити про випадки катувань, не довіряють органам правопорядку, особливо у випадках колабораціонізму представників місцевої влади чи поліції з окупаційною владою. Як наслідок, інформацію про факти катувань у таких випадках складніше документувати і розслідувати.

Переживання цивільним населенням ситуації окупації, що супроводжувалась масовими випадками насильства (вбивств, катувань, мародерства), надзвичайно негативно відбивається на житті всієї громади, особливо в невеликих населених пунктах. Ідеться як про завдання фізичних збитків, так і про колек-

тивну психологічну травму. Випадки колабораціонізму серед місцевих мешканців з окупаційною владою лише погіршують ситуацію, посилюють напругу в громаді.

Вказані негативні наслідки є довгостроковими, тому їх подолання може потребувати значних ресурсів.

Цінність результатів дослідження

У межах дослідження на підставі свідчень зібраних в окремих громадах Харківської, Київської та Херсонської областей реконструйовано загальну ситуацію зі вчиненням тортур російськими підрозділами. Подальша робота має фокусуватись на верифікації і доповненні попередньо зібраних даних.

Дослідники Центру прав людини ZMINA особливу увагу приділили належному документуванню виявлених випадків вчинення тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, скоєних у ході російської збройної агресії в Україні. На основі міжнародних рекомендацій сформовано стандарт опитування жертв тортур, документування інформації про тортури у відкритих джерелах інформації, а також у ході опитування свідків і потерпілих та проведення виїзних польових місій у деокуповані регіони. Це, своєю чергою, дозволить передати належно зібрані і задокументовані дані для подальшого розслідування, сприятиме встановленню винних і притягненню їх до відповідальності та наблизитиме справедливість для потерпілих.

Проведене дослідження є свідченням повсюдності випадків тортур та їх інструменталізації як елемента залякування і засобу допитів. Масштаб зафіксованих випадків свідчить про те, що в інших новоокупованих регіонах України, які досі перебувають під російським контролем, ситуація може бути гіршою. Водночас це підтверджує нагальну потребу подальшого документування свідчень і сприяння розслідуванню цих випадків, притягнення винних до відповідальності.

Задокументовані випадки жорстокого поводження і вчинення тортур недостатньо розглядати як окремий вид злочину. Факти тортур не були винятком чи ексцесом окремого військового підрозділу: вони повністю включені в ширший контекст окупації. Результати дослідження, так само як і свідчення потерпілих, підтверджують спланованість кампанії терору проти цивільного населення. Власне тому зібрані відомості мають бути оцінені з огляду на перспективу висунення комплексних звинувачень на адресу держави-окупанта.

Рекомендації

До документування і розслідування випадків вчинення воєнних злочинів, зокрема тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, скоєних у ході російської збройної агресії в Україні, залучена велика кількість державних і недержавних акторів. При цьому, з огляду на масштаб цих випадків, наявних спроможностей все ще недостатньо, їх необхідно постійно посилювати.

У процесі відновлення територій, що перебували в окупації, окрему увагу необхідно приділити відновленню стійкості локальних громад, що постраждали. Наслідки вчинення воєнних злочинів не обмежуються безпосередньою фізичною шкодою. Окремої уваги потребує фізична і психологічна реабілітація жертв катувань та їхніх родин.

ОКРЕМІ ЗАДОКУМЕНТОВАНІ ВИПАДКИ ТОРТУР

Опитування потерпілого, Харківська
область. Фото: ZMINA.

Фото: ZMINA

Сергій Погорелов,

мешканець села Копилів
Бучанського району
Київської області

Чоловіка затримали 3 березня 2022 року, коли він намагався оцінити наслідки бомбардування села, яке відбулося напередодні, — вийшов на вулицю перевірити стан будинків своїх друзів. У телефоні Сергія росіяни знайшли скріншоти карти місцевості. Після з'ясування обставин затримання командиром російського підрозділу чоловіка сильно побили. До 14 березня Сергія незаконно утримували на базі армійського підрозділу РФ, що перебував у селі. При цьому з 4 до 8 березня його майже цілодобово, зокрема вночі, тримали в замкненій дерев'яній скрині, яка стояла на вулиці.

Скріншот із відео
BFMTV

З 8 березня чоловіка утримували в непристосованому підвальному приміщенні, разом з іншими полоненими. Описані умови утримання були абсолютно незадовільні. 10 березня Сергія та кількох інших полонених вивезли на БМД в район імовірного зіткнення з українськими військами. Їх змусили йти попереду російського підрозділу по лісу, очевидно остерігаючись мінування чи засідки. Життя заручників було поставлене під загрозу безпосередньо в момент бойового зіткнення. Чоловік очікував можливості втекти під час бою, однак не наважився на це. Пізніше Сергій Погорелов став свідком мародерства росіян, що його тримали. 14 березня він та інші затримані змогли звільнитися через відступ росіян.

Фото: "Дані-Інфо"

Анатолій Тутов,

підприємець із міста Балаклія
Харківської області

Патріотичний активіст, колишній місцевий депутат, колишній член партій «Свобода» та «УКРОП». Був затриманий у себе вдома 9 серпня 2022 року представниками так званих «Л/ДНР». До 2 вересня 2022 року представники ФСБ незаконно утримували чоловіка у відділку Національної поліції міста Балаклія. Протягом періоду тримання зазнав неодноразового побиття, катувань електричним струмом, психологічних тортур (імітації розстрілу, погроз каліцтвом). Патріотична позиція і релігійність потерпілого стала причиною більшої жорстокості з боку російських військових-мусульман.

Фото: ZMINA

Анатолій Гарагатий,

опитаний у селищі Савинці
Харківської області

70-річний Анатолій Гарагатий, фотограф і відеооператор-документаліст, на початку окупації селища знімав на відео колони російської військової техніки. Затриманий 28 травня 2022 року через донос. Став жертвою жорстоких катувань електричним струмом, побиттів. В ув'язненні в поліцейському відділку міста Балаклія провів 100 днів. Навіть під загрозою тортур відмовився записувати на власному Youtube-каналі відео з виправданням російської окупації. «Мені 70, вже залишилось не так багато, я хочу померти чесною і порядною людиною, якою я був все своє життя, щоб мені було не соромно зустрічатись з душами батьківськими», — казав Анатолій Гарагатий.

Олександр Д'яков,

опитаний у місті Херсон

Скриншот із відео
UkrainianWitness

Чоловік був активним учасником організованого спротиву російській окупації в Херсоні. Має проблеми з серцем. Після затримання, імовірно співробітниками ФСБ РФ, став жертвою жорстоких тортур електричним струмом, побиттів, психологічного насильства. Внаслідок тортур виникла загроза його життю, загроза ампутації ноги (яку постійно били). Переніс дві операції, потребує подальшої реабілітації.

Олександр Глушко,опитаний у місті Ізюм
Харківської області

Фото: ZMINA

У 2018–2020 роках Олександр Глушко був учасником антитерористичної операції на сході України. 5 травня 2022 року до нього додому прийшли російські військові. Чоловік переконаний, що причиною затримання став донос. Тривалий час його тримали в підвалі підсобного приміщення. Олександра допитували і катували, особливо жорстоко після невдалої спроби втечі. Били по ступнях і голові, не годували. П'ять днів він провів зв'язаним в позі «ластівки». Після того як чоловіка, за його словами, «перетворили на овоч», Олександра викинули на узбіччі. Він під чужим прізвиськом лікувався в місцевій поліклініці. У серпні 2022 року окупанти затримали його повторно і 14 днів утримували у відділку Національної поліції міста Ізюм, катували з використанням електричного струму. Звільнений після відступу російських підрозділів з міста. Потребує тривалої фізичної і психологічної реабілітації.

Фото: ZMINA

Анатолій Вабіщевич,

свідок із села Піски-Радківські
Харківської області

Чоловік розповідає, як після окупації села літом 2022 року російські військові влаштували рейд для затримання колишніх військових, учасників АТО. У селі затримали близько 15 людей, частина з яких не були військовими. Близького родича Анатолія Вабіщевича дуже сильно побили прикладами на подвір'ї власного будинку. В потерпілого були відбиті нирки, зламані ребра, травмовані внаслідок цього легені. Чоловіка намагалися врятувати лікарі в Ізюмі та Харкові, проте через отримані травми він загинув.

Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. — Київ, 2023. — 64 с.

